

**MASARYKOVA UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

**Ústav české literatury a knihovnictví
Český jazyk a literatura**

Jakub Holubec

Tematizace živelních katastrof v kramářských písních

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Hana Bočková, Dr.

2020

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Jakub Holubec,
ve Zlíně, 15. prosince 2020.

Poděkování

Upřímně děkuji každému, kdo mne při psaní této práce podpořil, zejména patří mé díky paní doc. PhDr. Haně Bočkové, Dr. za laskavý přístup k vedení práce, za cenné připomínky i rady, doporučení vhodné odborné literatury, a také za podporu a trpělivost.

OBSAH

Úvod	5
1. Teoretické informace.....	6
1.1. Některé důležité znaky kramářské písně	6
1.2. Vznik a distribuce kramářských tisků.....	10
1.3. Forma, obsah.....	15
1.4. Hudební složka	16
2. Druhy kramářských písní	18
2.1. Duchovní písně	18
2.2. Světské písně.....	18
3. Historický vývoj kramářské písně.....	21
4. Analýza textů.....	23
4.1. Povodně	23
4.2. Požáry	30
4.3. Důlní neštěstí	36
4.4. Komety, nebeská znamení	40
4.5. Další katastrofy	45
4.6. Formální stránka zkoumaných písní	48
Závěr.....	50
Použitá literatura	53
Internetové zdroje.....	60
Přílohy	63

ÚVOD

Ačkoli žijeme v moderním světě plném technologií a mnohdy si už ani nestihnáme všimnout světa okolo nás, přijde občas chvíle, kdy nás rozběsněný živel, jehož ohromnou sílu jsme si už ani nepřipouštěli, upoutá svou majestátností. Vypravujeme se na mosty pozorovat vodu v rozbouřené řece, zesilujeme zvuk televizního přijímače, když začíná reportáž o nevladatelném lesním požáru. Naši předkové takové pohromy sledovali se stejně bázlivou fascinací pocíťující onen prazvláštní druh děsivého uspokojení nad hrůzným přírodním divadlem a prahli po jakýchkoli souvisejících senzačních informacích.

Zprávy o živelních katastrofách, ale také o aktuálním světovém dění, o válkách, o vraždách, o zločinu, o lásce, o zázracích, o potrestaných hříšnicích aj., se šířily po vynálezu knihtisku s notným přičiněním tzv. kramářských písní. Šlo především o zpravodajsky a zábavně orientované, levně vyrobené sešitky, prodávané a prozpěvované při různých příležitostech, zejména na trhu.

Tyto texty, v minulosti označované i za „brak“ či za „pokleslé“ čtení nehodné větší pozornosti, možná neoplývají obzvláštními literárními kvalitami, nicméně mohou být vodítkem k pochopení oblastí zájmů běžných lidí v minulosti, nápovědou k jejich přemýšlení, k dotvoření představy o jejich vzdělání, rozhledu po světě, chápání víry, představách o zábavě atd.

Hlavním záměrem práce je tedy určit, s jakými postupy se nejčastěji setkáváme v písních o různých druzích neštěstí, jaké jsou nejčastější témata či topické motivy nebo které z nich jsou naopak zvláštní, jak se odlišují apod.

Nejprve bude analyzován pojem kramářská píseň a bude popsáno její specifické postavení jakožto druhu pololidové literatury včetně výrobních, distribučních, historických, hudebních a formálních i obsahových otázek.

Následně přistoupím k vlastnímu rozboru textů, přičemž hlavní pozornost bude kladena na písně o povodních, požárech, nehodách v dolech a kometách. Popsána bude, kromě již zmíněné tematické a motivické výstavby, především kompozice textů, strategie autora, vztah zobrazované události k historické skutečnosti, ale také místo a doba vzniku, grafická stránka atd. U dalších písní z okrajových témat budou představena nejpozoruhodnější skutečnosti. Nakonec bude stručně popsána formální a básnická stránka zkoumaných textů, u nichž v tomto směru nepředpokládám rozsáhlá zjištění.

Základním výchozím materiálem pro zkoumání tisků budou fondy Moravské zemské knihovny, které zatím většinou nebyly zkoumány.

1. TEORETICKÉ INFORMACE

1.1. Některé důležité znaky kramářské písně

Kramářská píseň je fenoménem, který můžeme řadit mezi ostatní tvorbu tzv. pololidové literatury, jež se odlišuje jak od tradiční lidové slovesnosti, tak od uměleckého prostředí, čímž vytváří unikátní soubor nacházející své místo – jak už název napovídá – mezi těmito dvěma v mnohém protichůdnými oblastmi. Vzniká mimo jiné jako důsledek rostoucí životní úrovně středních vrstev společnosti a přináší s sebou celou řadu žánrů, ať už jde o drobné divadelní hry, vypravování, pamflety, básně či písně. Tyto jsou blízké svou ideou i svou formou běžným lidem, a tak nemůže být překvapující, že jejich obliba je značná. Není divu, když sami autoři „pocházejí z vesnice nebo z maloměsta a jsou to ponejvíce drobní úředníci, řemeslníci, učitelé a kněží, kteří vedle svého povolání pěstují literaturu, často v rukopisné formě.“¹

Vlastní charakteristiku kramářské písně není snadné s jednoznačností formulovat, neboť se jedná o poměrně různorodý útvar s proměnlivostí tematickou, ideologickou a v určitém smyslu i formální. Zřejmě vychází ze starší písně zpravodajské, přičemž právě zpravodajská funkce je klíčová, jelikož kramářská píseň působí jakožto jeden z hlavních informačních zdrojů pro běžné obyvatelstvo během historického období nebyvalého společenského rozvoje, kdy došlo k celé řadě důležitých dějinných událostí (třicetiletá válka, Velká francouzská revoluce, národní obrození, revoluce v roce 1848 atd.). Na tomto místě je nutno poznamenat, že by bylo chybou sledovat kramářskou píseň pouze v literárních souvislostech, poněvadž jde bez nadsázky o společenský jev. Písně – někdy též označovány jako písně jarmareční – byly uzpůsobeny tomu, aby tisky s nimi fungovaly coby dobře se prodávající zboží na slavnostech, poutích, tržištích a jarmarcích,² kde je u stánků prodávali kramáři.

Jsou tedy psány s účelem upoutat pozornost obecnostva, které touží slyšet vzrušující vyprávění plné senzací, cílí na vyvolání různých emocí. Tato tendence je patrna již v samém názvu písně, jenž vystihuje, co bude popisováno, a zároveň vzbuzuje dostatečnou pozornost potenciálních recipientů. Díky zmíněným skutečnostem lze nahlížet na kramářskou píseň i jako na formu divadla, podobnou například loutkařské tradici, a to nejen pro zapojení různých dramatických prostředků v textu, ale i pro způsob, jakým byly písně předváděny posluchačům a divákům. Toho, aby byli patřičně vtáhnuti do děje či aby si mohli lépe sestavit obraz postav, bylo dosaženo přednesem se specifickou intonací, skandovaným zpěvem se zapojením

¹ BENEŠ, Bohuslav. *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*, s. 9.

² SMETANA, Robert. *K problematice jevu české písně kramářské*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 13-58.

mimiky i gestikulace. „Řečeno divadelní terminologií českého soudobého pololidového divadla, je kramářský interpret sám sobě odpovědníkem, který uvádí děj buď přednesem názvu písně, zpěvem prvních strof, různých vsuvek a exklamací nebo improvizovaným vsouváním dodatečných glos jako »extempore«, dále je hercem v divadle jednoho herce, reklamním vyvolávačem, který je zainteresován na prodeji tisku, a konečně prodavačem speciálního druhu zboží při slavnostní příležitosti.“³

Zároveň však vedle výše zmíněného způsobu probíhal poněkud méně okázalý podomní prodej kramářské produkce. Ať už přihlédneme k rozsahu zpracovaných námětů z odlišných oblastí lidské existence, k desítkám tisků jediné písně s novými a novými variacemi nebo k samotnému počtu vydaných písní, jenž je odhadován na více než 40 000⁴, nezbyvá než konstatovat, že kramářská píseň je skutečnou masovou literaturou: určenou masám v masovém rozšíření (při tom i množství děl dochovaných do dnešní doby je značný, což může komplikovat jejich zkoumání). Tento charakteristický znak kramářské produkce jen dotváří obraz toho, jakým způsobem se změnil svět po vynálezu knihtisku, jenž hromadné šíření fyzicky umožnil, a ukazuje též značný dopad podobné technologické inovace i na méně vzdělané obyvatelstvo z chudších vrstev společnosti.

Na tomto místě je nutno poznamenat, že jarmareční píseň takto nezasáhla do životů jen v poměrech českých, ale její dopad byl celoevropský. Obdobné jevy se vyskytovaly samozřejmě v Německu či Rakousku, ale též v Rusku a Polsku.⁵ Písničkáři působili v Anglii nebo na Balkáně, kde byli známí ještě ve 20. století pod pojmy jako pjevač, guslar či guslač. Ve Francii zpíval lidem jongleur, v Itálii zase cantastorie (doslova „zpívá příběhy“). Velmi starobyle se uchovala kramářská tradice na Pyrenejském poloostrově. Ve Španělsku se šířily tzv. romances de ciegos⁶, přičemž potulný zpěvák – ciego – prodával mimo svých popěvků i další literaturu, často např. zjednodušená vydání Dona Quijoteho, a to relativně běžně ještě před španělskou občanskou válkou v druhé polovině 30. let 20. století.⁷

Jak vyplývá z předchozích odstavců, kramářská píseň se těšila oblibě, neboť kromě zpravodajské funkce měla rovněž funkci zábavnou, podobně jako např. knížky lidového čtení. I v minulosti se člověk „současně s novou informací chtěl samozřejmě pobavit, podívat, ustrnout v hrůze nebo údivu nad strašnými věcmi, které snad ani nejsou možné.“⁸

³ BENEŠ, Bohuslav. *Dramatické prostředky kramářských písní 19. století*. In Otázky divadla a filmu, s. 102.

⁴ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 496.

⁵ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 496.

⁶ ČERNÝ, Václav. *Od kramářského zpěváka ke středověkému žakéřovi*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 257-259.

⁷ CATALÁN, Diego. *El romance de ciego y el subgénero romancero tradicional vulgar*. In: Arte poética del romancero oral, s. 327.

⁸ BENEŠ, Bohuslav. *Poslyšte písničku hezkou... Kramářské písně minulých dob*, s. 7-8.

S nadsázkou lze tedy konstatovat, že kramářské písně byly jakýmsi bulvárním médiem své doby.

Důležitou roli hrály tyto tisky však také z pohledu propagandistického pro svůj velký dopad na nejširší vrstvy obyvatelstva. Z pohledu církve tak šlo o apel k tomu, aby byli lidé dobrými křesťany, chovali se mravně a vyhnuli se tím boží nepřízni. Optikou státu zase byla významná snaha o zamezení šíření příliš revolučních myšlenek a nepohodlných názorů. S tím souvisí existence cenzury a postupně i mnoha legislativních opatření (např. omezení prodeje pouze na veřejné prodejny, zákaz přetiskování apod.).⁹

S ohledem na fakt, že kramářské písně přinášely lidem informace o dění ve světě i doma, může mít i dnešní čtenář tendenci přistupovat ke čtení těchto zpráv jako ke čtení zpravodajství z naší doby. Pokládat jarmareční zpěvy za objektivní historický pramen by ovšem nebylo správné, stejně tak by však bylo chybou nepřikládat uváděným informacím žádnou váhu. Přístup skladatelů k dějinným událostem je z pohledu historika poněkud svérázný. V tvorbě písničkářů částečně přetrvává středověká mentalita. Obsah je přizpůsobován ideové rovině díla na úkor faktické přesnosti, tudíž jsou zobrazovány spíše události nevídané a fascinující, než ty v konečném důsledku historicky významné, dochází také k ohýbání reality, pozměňování podoby příhod, přidávání něčeho, co se nestalo nebo naopak ke zjednodušení skutečnosti. Dochází též k přenášení dějů z jedné lokace do jiné, což někdy souvisí se snahou obejít cenzuru, využívá se dokonce alegorií. Pro upoutání pozornosti nebo vyvolání patřičně působivé představy u recipienta se autoři uchylují k hyperbolizaci, když zveličují např. počet mrtvých nebo dobu trvání události. Jindy je zase pro vzbuzení důvěry uvedeno naprosto konkrétní, ale dost možná nesprávné číslo. Je proto nutno přistupovat k pravdivosti uváděných informací s rezervou a vnímat vše spíše jako dokument o oblastech zájmů dobového recipienta.¹⁰

Kramářské tisky vycházely také na Slovensku, nicméně „jarmočná pieseň v slovenských pomeroch nemá to postavenie vo vývine národnej kultúry aké má v Čechách. Zachovalo sa nepomerne menej tlačí, ktoré by bezprostrednejšie boli späté s domácimi tradíciami a jarmočná pieseň ani výraznejšie neovplyvnila literatúru umelú.“¹¹ V tomto lze spatřovat i určitou paralelu s moravským prostředím, kde bylo přeci jen tiskařských center o něco méně než v Čechách (ale více než na Slovensku). Můžeme se domnívat, že v oblastech, v nichž byla živější lidová kultura, se kramářské písně šířily v o něco menším měřítku, avšak

⁹ KRBEC, Miloslav. *Kramářská píseň a cenzura*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 117-118.

¹⁰ KUTNAR, František. *Kramářská píseň jako historický pramen*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 77-86.

¹¹ KRAUS, Cyril. *K otázke vplyvu jarmočnej piesne na slovenskú baladu*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 119.

docházelo také k častějšímu vzájemnému ovlivňování lidové a kramářské písně, jak podotýká Beneš.¹²

Doboví sběratelé slovesnosti, Jána Kollára, Františka Sušila či Karla Jaromíra Erbena nevyjímaje, se však kramářskému fenoménu spíše vyhýbali a zaujímali k němu při nejlepším rozporuplné, někdy též negativní postoje¹³, přejímajíce obraz jarmarečních písní jakožto nízké, neoduševnělé a pokleslé zábavy hodné spíše jen okrajovému zájmu, a tak se „ľudová slovesnosť dostáva do centra záujmov, začína sa chápať ako nanajvýš esteticky dokonalý systém a temer úplne zatláča jarmočnú pieseň.“¹⁴

Například František Bartoš tak vidí v kramářské tvorbě zajímavý zdroj, v němž je možno zkoumat mimo jiné motivaci lidového umění, přesto na ni pohlíží s určitým despektem při jinak výstižném popisu: „Lid sám pěje již za časté své nové písně podle melodií tanců módních, podle námeckých písní pouličních, tak zvaných »gassenhauerů« ano i podle arií vlašských, šířených mezi ním hojnými kolovratkáři. Tiskem dostalo se valného rozšíření v lidu písním duchovním již ve století 17., jevilať se toho potřeba za příčinou služeb božích. Tu nejen národní písně sbírány a tiskem vydávány, nýbrž i umělé v jejich duchu skládány, docházejíce tytž veliké oblíby v lidu. (...) Umělé básnictvo, byť obsahem i formou sebe populárnější bylo, čímž ovšem jmenovitě novější, veskrze není, zůstává lidu cizím a nepřístupným, poněvadž nevyhledává spojení s jeho národními kněhkupci kramářskými, jejichž on posud stálým a věrným odběratelem zůstal. I zbudoval si tedy lid sám ze svého fondu svou vlastní literaturu básnickou. Díla toho uchopili se hojní samoukové, více méně nadaní, kteří se jali skládati písně »k obveselení myslí mládencům a pannám«. K nim přidružila se záhy sprostá špekulace pokoutních tiskáren, která jdouc za výdělkem bídnými svými výrobky lid náš zaplavuje. Jsou tedy plody básnické naší literatury kramářské součinem tří činitelů: poezie národní, básnictva pěstovaného některými samouky a zákazkové roboty sprostých špekulantů, kteříž za skrovný honorář pokoutní tiskárny svými bídnými škváry zásobují. *Kramářskou* tuto poezii nazýváme proto, že se její plody našemu lidu o trzích a poutích na krámku na prodej nabízejí.“¹⁵

Přes všechny výše uvedené negativní připomínky byla jarmareční písní věnována patřičná pozornost i během českého národního obrození. Různí básníci se v některých svých básních stylizovali do rolí lidových zpěváků, aby si získali pozornost běžného obyvatelstva, oblibu a vzbudili zájem o poezii. Využívali některé formální atributy kramářské tvorby, např.

¹² BENEŠ, Bohuslav. *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*, s. 24.

¹³ BENEŠ, Bohuslav. *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*, s. 42.

¹⁴ KRAUS, Cyril. *K otázce vplyvu jarmočnej piesne na slovenskú baladu*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 123.

¹⁵ BARTOŠ, František. *Lid a národ II*, s. 200-202.

nadpis či oslovení, lidovější jazyk, patos apod. Taková díla však nebyla tisknuta obvyklými kramářskými postupy a nebyla ani podobnými způsobem prodávána, přesto měla oficiální literatura na pozdní jarmareční tvorbu určitý vliv. Kramářská píseň se otiskuje např. v obrozenecké poezii Antonína Marka, Prokopa Šedivého, Šebastiána Hněvkovského¹⁶, Václava Hanky, Františka Ladislava Čelakovského a dalších.¹⁷

Stopy fenoménu jarmarečních písniček tím však nekončí. I ve 20. století se setkáváme s řadou. Narážíme na ně u Ivana Olbrachta, Marie Majerové či Viktora Dyka, který užívá kramářskou formu ve své satirické tvorbě (např. báseň *Tragické písně o romanopisci*, kterého ač nevšední mravností oplýval, nicméně nikdo přečísti nemohl). Větší či menší míru ovlivnění nalezneme též u Jaroslava Seiferta, Vítězslava Nezvala, bratří Čapků, Eduarda Basse nebo Jiřího Voskovce a Jana Wericha, jejichž písně na tradici kramářských písní mnohdy přímo navazují a podobným způsobem žijí mezi lidmi. Kdysi opovrhovaný jev se tak stává inspirací pro tvorbu nejen literární, divadelní a filmovou, ale též hudební či výtvarnou.¹⁸

Se zvyšujícím se vzděláním obyvatel i s nástupem novin a časopisů kramářská píseň ztrácí svou primární funkci zpravodajskou, což s sebou nese umocnění zábavného elementu.¹⁹ Ke konci období existence fenoménu se proto setkáváme také s řadou parodií satiricky zobrazujících soudobé problémy s komikou vlastní české lidové tvořivosti.²⁰

1.2. Vznik a distribuce kramářských tisků

Jestliže jsou kramářské písně literárním fenoménem, jenž se mimo jiné vyznačuje v mnoha ohledech různorodostí, platí to beze zbytku i o jejich stvořitelích, tiskařích a prodávácích. V naprosté většině případů jsou však zahaleni tajemstvím anonymity, neboť uvádět do tisku jméno skladatele či název tiskárny nebylo vždy zvykem. Když je přesto něco upřesněno, často se jedná o dnes již nic neříkající údaj.

1.2.1. Autorství

Autoři pocházeli z rozličného sociálního prostředí, z pestrých společenských vrstev a celé řady zaměstnání. Kromě nepravidelných tvůrců, jakými byli například příslušníci již v úvodu předchozí kapitoly zmíněné drobné inteligence, mezi nimiž bychom se setkali s venkovskými vzdělanci, studenty, ovčáky, pouťovými předzpěváky apod., existovala početná skupina lidí, kterým bylo skládání kramářských písní přímou obživou. Tito tzv.

¹⁶ BERGOVÁ, Dobroslava. *Ohlas kramářské písně v obrozenecké poezii*. In. Václavkova Olomouc 1961, s. 125-143.

¹⁷ SMETANA, Robert. *K problematice jevu české písně kramářské*. In. Václavkova Olomouc 1961, s. 43.

¹⁸ STÝSKAL, Jiří. *Kramářské písně a novější česká literatura*. In. Václavkova Olomouc 1961, s. 155-163.

¹⁹ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 496.

²⁰ PETRYL, Josef. *Parodie kramářské písně*. In. Václavkova Olomouc 1961, s. 151-154.

písničkáři byli nejen autory svých dílek, ale také je prodávali, ba co víc, nabízeli i písně dalších tvůrců, stejně jako písně lidové či zlidovělé, případně další rozličné zboží (viz níže).

V očích běžného obyvatelstva stáli tito lidé na jednom z nejnižších stupínků, bylo jimi opovrhováno, příbuzenstvo se k nim ze studu nehlásilo. Také od toho se odvíjela chudoba, každodenní existenční problémy a nutnost potulného způsobu života na okraji společnosti. Nemůže nás tedy překvapit, že skupina písničkářů se skládala z mnohých individuí: „Vedle vagantů a žebráků byli v ní zastoupeni i deklasovaní příslušníci řemeslnických cechů a inteligence. Byly to většinou životem zklamané existence, dobrodruzi, pijáci, mrzáci, invalidi, poběhlíci a různé obskurní živly.“²¹

Velmi často žili podobným životem vysloužilí vojáci – veteráni. Poznamenáni stopami vojenské služby na těle i na duchu se často nechtěli, nedovedli nebo ani nemohli zařadit zpět do spořádaného života. Stát si byl sice problému vědom, ale pokusy o efektivní řešení jejich situace se příliš nesesetkávaly s úspěchem. Účastí na mnoha válečných výpravách a cestováním do krajů, o jejichž existenci měl běžný člověk sotva povědomí, získali vojáci mnoho zkušeností i zážitků. Stali se z nich často dobří vypravěči, kteří se rádi zapojovali do kramářského obchodu.

Sluší se zmínit, že písničkářství nebylo výlučně mužskou záležitostí. Uchylovaly se k němu též osamělé dívky, vdovy nebo další ženy, které nechtěly získávat peníze pouze žebráním. Nemálo písničkářek působilo například ve Vídni za vlády osvícenských panovníků, kde na křižovatkách, u popravišť či kostelů prodávaly své zboží, čímž se v dané době dovedly velmi obstojně uživit. Zpřísněná atmosféra v habsburské monarchii po francouzské revoluci a napoleonských válkách však vedla k vymizení vídeňských písničkářek.

1.2.2. Tisk

Tištěny byly kramářské písně většinou v menších tiskárnách, kde tvořily podstatnou část produkce a kde většinu rolí opět zastával jeden člověk, který někdy písně i sám prodával. Také tiskaři byli většinou chudších poměrů, tudíž byl velký důraz kladen na nízkou cenu výroby, což platilo i v případě větších tiskáren, používány byly zastaralé technologie. „Kramářské písně se tiskly až do poloviny 19. století na hrubém papíře frakturovým písmem a starým pravopisem z doby před reformou Dobrovského a Šafaříka. V tiskárnách se užívalo levných hrubých hadrových papírů, které teprve po polovině 19. století vystřídal dřevitý papír

²¹ SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni*, s. 31.

v normalizovaných arších (cca 33 x 43,5 cm), rovněž nevalné kvality. Vedle bílého se užívalo i papíru barevného plakátového, zeleného a žlutého.²²

Nízkou úrovní byla poznamenána také sazba, jež „byla pořizována ze starších, případně již vyřazených švabachových zásob, a to zpravidla chvatně a bez korektur. (...) Typografická kvalita ovlivňovaná rychlostí výroby a nízkou prodejní cenou byla všeobecně nižší nežli u ostatního tištěného zboží a od 60. let 18. století už jen viditelně klesala.“²³ Tisklo se v různých formátech. Často např. šestnáctkou, dvanáctkou, osmerkou, ale také dalšími.

Nedílnou součástí kramářského tisku je také titulní obrázek. Jedná se většinou o nemoderní, jednoduchý a očekávatelný motiv, dříve již používaný a častokrát kopírovaný. Spíš než funkci ilustrační měl funkci reklamní, obsahu písňe odpovídal jen velmi přibližně někdy i vzdáleně, jeho hlavním účelem bylo vyvolání pozornosti k lepšímu prodeji. Technicky byla grafika zajištěna pomocí dřevořezu, starými jinde použitými štočky nebo jejich variacemi z dílen spíš neznámých lidových umělců. Později se používalo i dřevorytu nebo ocelorytu. Význam studia obrázků je v možnosti určení původu tisku a jeho bližší identifikace. Přestože v omezené míře probíhalo předávání a vyměňování štoček, „dřevoryty jsou pro tiskárnu tak typické, že i bez udání místa lze s velikou pravděpodobností určit tiskárnu, ne ovšem dobu.“²⁴

Tiskárny se nejdříve nacházely ve velkých městech, na našem území tak byla první z nich pochopitelně v Praze a první české kramářské písňe v ní začal vyrábět Mikuláš Konáč z Hodištkova. Brzy ho následovala celá řada dalších tiskařů a odvětví se začalo rozvíjet. Přes měnící se politickou situaci zasvětily tisku život někdy celé generace a objevilo se i několik knihtiskařských dynastií (Jeřábkovi aj.), jména mnohých dalších pražských tiskařů jsou nám podnes známa (např. Anna Voršila Hamplová, Jan Spurný, Bedřich Stýblo atd.). Po roce 1700 se začala výroba kramářských tisků soustřeďovat i do dalších oblastí.

Mezi významná centra patřila z počátku Litomyšl, kde tiskl např. František Berger nebo Turečkovi; dále Hradec Králové, kde působili mimo jiné Tibelliové; Pardubice, kde tiskl Ignác Václav Deckert či Chrudim, kde tiskárnu provozovali Pospíšilovi. Další významné podniky byly provozovány v Kutné Hoře, v Příbrami nebo v Jindřichově Hradci. Jiné tiskárny fungovaly např. v Klatovech, Litoměřicích, Plzni, Mladé Boleslavi, Novém Bydžově či Jičíně. Jedno z nejvýznačnějších moravských středisek byla Olomouc, kde působila i rodina Škarniclů, která se později věnovala tisku v několika dalších městech na Moravě i na

²² VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písňe*, s. 6-7.

²³ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 496.

²⁴ BARTOŠ, Leopold. *K obrazové výzdobě kramářských písňi*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 330.

Slovensku. Význačným centrem bylo i Brno s dynastií Svobodů či Jihlava, kde působil např. Jan Rippl.

Význačná slovenská tiskárna se nacházela především ve Skalici, kterou vedli již zmínění Škarniclové, a potom jejich dědicové. Dále se tisklo také v Trenčíně. Jiná významná tiskárna zahájila činnost koncem 18. století v Banské Bystrici. Jejím nejvýznačnějším vlastníkem až do roku 1919 byla dynastie Macholdů, přičemž ještě během období první československé republiky zde byly produkovány náboženské a pouťové texty (pojednávající především o slovenských poutních místech), které ve slovenské kramářské produkci převažovaly. Tisklo se nejprve v tzv. bibličině, až od poloviny 19. století slovensky.

Existovalo i několik tiskáren v Německu, které se věnovaly i produkci v češtině, přičemž právě jejich jazyková úroveň byla nepřekvapivě velmi špatná.²⁵

Celkem fungovalo přes 200 tiskáren, přičemž se předpokládá, že jedna píseň obvykle vycházela v jednotisícovém nákladu.²⁶ Velmi časté při tom bylo přetiskování starších tisků, a to zcela v rozporu s našimi dnešními představami o konceptu autorských práv. Znovu byly vydávány nejen kompletní texty jiných autorů a jiných tiskáren, ale podléhaly též změnám: „rozšiřovaly se někdy naivními doplňky a obměnami, zkracovaly, aktualizovaly, lokalizovaly se podle potřeby a vkusu objednavatele.“²⁷ Aby se výroby vyvarovaly potížím s cenzory, neuváděla se buď žádná data, nebo docházelo k falšování údajů, když tiskárna upřesnila pouze město, ale takové, v němž se nenacházela. Jde o tzv. falešné impresum. „Na tisku, jehož typografické znaky, volba štočku apod. ukazují jasně produkt jedné tiskárny, čteme jako vydavatelské místo lakonickou poznámku »Bamberk« – »Kolín« – »Berlín« – »V Prešpurku« – »V Skalici«, jak to známe např. často z Košinovy produkce v chrudimské tiskárně mezi lety 1810-1840.“²⁸

1.2.3. Prodej

Prodavači kramářských písní byli často i jejich autory, jak již bylo uvedeno výše. Kromě toho existovali i písničkáři, kteří se živili pouze prodejem, samostatně prodávali též tiskaři nebo jejich pomocníci. Stahovali se do velkých měst, jakými byla Vídeň nebo Praha, a to s vidinou většího zisku, vyhledávali však také venkovské oblasti, kde měli větší naději na úspěch zejména v pozdější době. Byli přítomni na poutích, kde někteří z nich zastali i roli pouťového předzpěváka, nechyběli ani u jiných význačných společenských událostí, nemohli

²⁵ SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni*, s. 49-68.

²⁶ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 496.

²⁷ PETRYL, Josef. *Funkce kramářských tisků ve vývoji českého tisku*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 337.

²⁸ PETRYL, Josef. *Funkce kramářských tisků ve vývoji českého tisku*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 337.

chybět na jarmarcích, kde prodávali tisky ve svých krámcích, podle nichž také písně získaly svůj název. Tito obchodníci u svých stánků nabízeli i širší sortiment v podobě svatých obrázků, růženců, ale také cukrovinek.²⁹

Zpěvák při již v předcházející kapitole popsané dramatické a pozornost vzbuzující interpretaci písně obvykle hrál na některý z typických hudebních nástrojů, kterými byla niněra, citera, harfa, housle, harmonika nebo flašinet (podle něž byli kramářští písničkáři označováni někdy též jako flašinetáři). Vedle toho používali k dokreslení děje i další pomůcku. Byla jí velká tabule s výjevy zachycujícími dějové linie příhod, o nichž se v písni zpívalo. Obrazy měly v podstatě „komiksový“ charakter a interpret používal ukazovátka, aby přiblížil divákovi, o čem se právě zpívá.

Další písničkáři zase zpívali, hráli a prodávali písničky potulně, méně okázale při svém chudobném vandrování světem nabývající pověsti bídých pobudů, zahálejších komediantů a kejklířů.³⁰ Někteří z nich skutečně nepatřili mezi nejdůvěryhodnější existence, když tu spolupracovali se zloději, kteří mohli nerušeně krást, zatímco zpěvák odváděl pozornost, tu s policisty nebo s dalšími žebráky.³¹

Přes značnou anonymitu kramářských písničkářů se dochovalo několik jejich jmen, zejména z pozdějšího období. „Mnohá z těch jmen se objevují ve sbírkách kramářských tisků jen zcela ojediněle, ale jsou i jména častá a populární. K nejplodnějším českým písničkářům náleželi v 19. století Jan Kratochvíl, »zpěvák chrudimský«, Josef Chládek, »starý zpěvák městecký«, Josef Ter z Rovenska pod Troskami a populární Pražan František Hais.«³² Posledně jmenovaný dokonce sepsal několikadílné paměti, na jejichž základě se můžeme dozvědět mnoho informací nejen o jeho životě či o tom, jak se stal kramářským zpěvákem, ale také spoustu pozoruhodných podrobností o písničkářském živobytí.³³

Na Slovensku byl jeho obdobou jistý Josef Spevák, který nechyběl na žádné důležitější středoslovenské pouti. Úspěšně obchodoval ve velkém i s dalším zejména náboženským zbožím, a to nejen literárním. „Po jeho smrti bylo v pozůstalosti nalezeno 3 000 druhů pouťových tisků ve 100 000 exemplářích.«³⁴

Tisk, který si lidé zakoupili, obsahoval v naprosté většině případů pouze jednu píseň. Doma si pak získané materiály sešívali k sobě nití do tzv. špalíčků, k nim pak vyráběli obaly z plátna, kůže či jiných materiálů. Tyto soubory dosahující někdy i tloušťky několika

²⁹ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s. 18-19.

³⁰ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s. 20-21.

³¹ SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni*, s. 39-40.

³² SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni*, s. 40.

³³ ČERNÝ, Václav. *Od kramářského zpěváka ke středověkému žakěřovi*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 255-256.

³⁴ SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni*, s. 42.

centimetrů si schovávali v truhlách či na půdě nebo na jiných místech různě po domě. Každý špalíček je tedy unikátní sbírkou desítek textů z všelijakých míst i různých dob, odrážejících oblasti zájmu svých vlastníků.³⁵ Vzhledem k častému kolování a půjčování výtisků mezi lidmi, a také kvůli nekvalitní technologii výroby s použitím špatného papíru, docházelo často ke zničení tisků,³⁶ z čehož plyne, že do dnešních dnů se dochovaly písně velmi často v nepříliš dobrém stavu, někdy bohužel i nekompletní, jak jsem se sám přesvědčil při práci s texty.

1.3. Forma, obsah

Také v této oblasti se projevuje značná různorodost odrážející nejen možnosti skladatele písně či jejího tiskaře, ale i dobové souvislosti a jiné faktory. Základem je přitažlivá forma písně. Osobitosti není docíleno vytvářením nových prvků, ale odvozováním, přizpůsobováním a upravováním literárních vzorů.³⁷

Obecně můžeme říci, že formální stránka je ovlivněna složitými vztahy mezi duchovními, lidovými a kramářskými písněmi, svou roli sehrály též mezi lidmi oblíbené nápěvy. Ve starším období jarmareční tvorby vzniklo mnoho až překvapivě propracovaných děl. V době největšího rozšíření se pak tvorba zjednodušuje, častá je čtyřveršová strofa, mnohdy je však pozorovatelná snaha o ozvláštnění, a výjimkou nejsou ani komplikovanější útvary.³⁸ „Ve srovnání s lidovou písní byla paleta strofických forem kramářských písní dosti bohatá, od strof dvouveršových k jedenáctiveršovým; zvlášť byl v oblibě vnitřní rým ve třetím verši čtyřveršové strofy.“³⁹ Literární kvalita se odvíjí od talentu písničkáře. Nejnovější díla často přejímají formu lidových písní nebo se naopak přibližují oficiální produkci.⁴⁰

V kramářské písní se silně projevuje lidový styl, a to v různých vrstvách, ať už jde o témata či motivy nebo o přístup k některým problematikám, slovní zásobu nebo o způsob práce s jazykem: „Vyjadřovací prostředky mohou na dnešního čtenáře působit svou naivitou, drastičností a sentimentalitou.“⁴¹ Patrná je určitá kostrbatost a nekomplikovanost, na pravidelný rytmus a metrum se nijak zvlášť nedbá, nerozšiřuje se uplatnění refrénu nebo práce se zvukovou stránkou jazyka.⁴²

Naopak s jistou důsledností je dodržována stereotypní tradice, kdy se píseň drží recipienty očekávaného schématu., a to už v samotné podobě názvu, po němž následuje

³⁵ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s. 22-23.

³⁶ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 496.

³⁷ BEČKA, Josef V. *O slohu kramářských písní 18. století*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 231.

³⁸ HORÁLKOVÁ, Z. *K formální podobě kramářských písní*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 245-248.

³⁹ FIALA, Jiří. *Novina z francouzské krajiny*, s. 11.

⁴⁰ HORÁLKOVÁ, Z. *K formální podobě kramářských písní*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 248-249.

⁴¹ FIALA, Jiří. *Novina z francouzské krajiny*, s. 11.

⁴² BEČKA, Josef V. *O slohu kramářských písní 18. století*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 234.

oslovení posluchače či čtenáře. Na vlastní jádro sdělení pak v závěru navazuje duchovní okénko s modlitbou, nábožným zvoláním apod.

Jazyk písní je reprezentantem pobělohorského období, odráží neustálenou normu a mluvenou podobu. Můžeme tedy pohlížet na kramářskou píseň jako na zajímavý zdroj při zkoumání dobové neoficiální mluvy. Místy je patrné, že skladatelé si počínali až neuměle, ve snaze o co nejlepší výsledek vytvářeli různé, na první pohled těžkopádně fungující kombinace slov, stylových vrstev, slohových postupů atd. Individuální kolísání doplňuje nedokonalý tisk s chybami a omyly, u nichž často nelze rozeznat, nakolik byly záměrné.⁴³

Z obsahového hlediska se světská kramářská píseň zaobírá především událostmi, které se těšily zájmu mezi cílovou skupinou posluchačů, čtenářů, nakupujících. Témata byla vybírána tak, aby uspokojila poptávku. Při tom i tentokrát platí, že ke zpracovávané látce přistupovali autoři různě. Zatímco jednou se zabývali věcmi pouze povrchově, jindy zacházeli do překvapivých podrobností. Glosovali dění, uchýlovali se k satirickým posměškům, pouštěli se do kritiky všech myslitelných oblastí, čemuž později učinila přítrž cenzura. Tehdy se zase rozšířily písně pochvalné, ideově se příklánějící ke „správným“ názorům a myšlenkám.

Významným rysem kramářské tvorby je silná tendence k moralizování. Přímé či nepřímé nabádání ke ctnostnému chování jde ruku v ruce s linií zbožnosti, již můžeme rozeznat takřka ve všech tiscích, přičemž někdy je víře věnována pozornost větší, někdy zase menší. O duchovní složku nicméně není ochuzena žádná píseň, ať už se věnuje jakémukoli tématu. S náboženským prvkem autoři tvořivě pracují a upravují jej tak, aby i s jeho pomocí bylo co nejlépe ilustrováno sdělení skladby, což se ponejvíce projevuje v náboženské produkci, ale promítá se i do té světské.⁴⁴

Podrobnější informace o konkrétních obsahových okruzích jsou uvedeny v kapitole o druzích kramářských písní.

1.4. Hudební složka

Ačkoli se tato práce zabývá kramářskými písněmi z hlediska literatury, považují za nutné se alespoň pozastavit u jejich hudební stránky, kterou nelze opomenout, chceme-li získat celistvější obraz fenoménu. Přestože to může v některých případech působit i nečekaně, kramářská píseň byla skutečnou písní nejen ve smyslu literárním, ale též ve smyslu hudebním, navzdory faktu, že slovesná složka hrála důležitější roli. Tato skutečnost se podepsala na poněkud laxním přístupu k hudebnímu řešení, kdy nápěv neplní primárně uměleckou funkci a

⁴³ MICHÁLKOVÁ, Věra. *K jazyku kramářských písní*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 209-227.

⁴⁴ SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni*, s. 42-48.

nijak zvlášť nesouvisí s textem, poněvadž je převzat jako již hotový element z jiné písně. Přejímány byly melodie profánní, německé, ale též dnes již neznámé. Volba melodie byla nejčastěji ponechána na libovůli interpreta či recipienta, když tisk obsahoval poznámky jako „Má známou notu“ nebo „Zpívá se povědomou notou“. Oblíbená byla i tzv. „obecná nota“, což je označení pro schéma sloky se čtyřmi osmislabičnými verši.⁴⁵

Hudební složka tedy byla spíše jednoduchá a notový zápis k tisku obvykle nebyl připojen, neboť sazba not byla pro tuto kategorii produkce zbytečně drahá. Absence konkrétní hudební podoby však byla očekávána a cílové skupině recipientů bez podrobnějšího hudebního vzdělání ani nemohla příliš vadit.⁴⁶

Význačnými zdroji melodií pro kramářskou píseň byly nejprve písně duchovní, jejichž dohledání je na základě odkazů do velké míry proveditelné. V dalších obdobích se objevilo i přejímání instrumentálních melodií či tanců, již zmíněných německých nebo lidových písní. Poslední kategorie, již jsme se dotkli, byla také hojně napodobována při pokusech o vlastní umělou kramářskou píseň, která zpětně lidovou tvorbu ovlivňovala, zejména na území Čech.⁴⁷

Tato tendence vedla ke vzniku pololidové hudby, která se v druhé polovině 19. století masově rozšířila v Čechách. Tímto muzikálním prostředím se pak před první světovou válkou a v době první republiky inspirovali i tvůrci tzv. šlágrů (např. Karel Hašler). Pololidový styl v té době začal ztrácet na popularitě i všeobecné prestiži, což je patrné i ve vědeckém přístupu 60. let 20. století, když se popisuje, jak tento hudební fenomén „dalším sestupným vývojem prošel již ve stylu tzv. »lidovky«, v tisících skladeb nejrůznějších kapelníků a autorů desátého řádu a ve skladbách s typickými paralelními sextami a terciemi dožívá dodnes. V dnešní době není většího hudebního anachronismu, než jsou tyto pouťové »lidovky«, tvořící hlavní melodický fond našich dechovek.“⁴⁸

⁴⁵ SMETANA, Robert. *K problematice jevu české písně kramářské*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 33-35.

⁴⁶ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 497.

⁴⁷ SEHNAL, Jiří. *Nápěvy světských písní kramářských v 17. a 18. století*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 275-286.

⁴⁸ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Kramářská píseň jako pramen pololidových písní*. In Václavkova Olomouc 1961, s. 293

2. DRUHY KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍ

Kramářská literatura se dělí podle tematiky na dvě základní skupiny: písně duchovní a písně světské. Zejména starší tisky není v mnoha případech možno zařadit do jedné či druhé kategorie, poněvadž se v nich střídají motivy z obou oblastí. Toto prolínání je například patrné, když se v písních s jinak světskými tématy pravidelně setkáváme s modlitbami nebo s mravoučnými apely.⁴⁹

2.1. Duchovní písně

Skladby s náboženským zaměřením představují většinu kramářské produkce. Odhaduje se, že jsou v celkovém počtu jarmarečních písní zastoupeny 60 až 80 %.⁵⁰ Zvláště v 18. století se v nich silně projevuje mariánský a svatojánský kult.⁵¹

Duchovní tisky je možno třídit do několika klíčových kategorií. Jednu z nich tvoří písně o zázracích. Uchovávají si výrazně zpravodajský charakter a využívají lidské fascinace svým tajemným pozadím. Často popisují zjevení Marie, pomoc svatých zbožným lidem v nouzi, ale také potrestání rouhajících se bezvěrců.

Mnoho kramářských materiálů náboženské povahy nově zpracovává různé legendy a přejímá některé jejich rysy. Setkáváme se s tisky popisujícími například příběh svaté Kateřiny nebo svaté Jenovéfy, nalezení svatého kříže a další.

Jiné písně se věnují zase biblickým motivům: Adamovi a Evě, výjevům ze života Ježíše Krista či Marie. Často se setkáváme též s adoračními, prosebnými a dalšími poutnickými tisky.⁵² Své místo zde mají i skladby kancionálového typu.⁵³

2.2. Světské písně

Přestože písně se světskou tematikou zastupují kvantitativně menší podíl kramářské produkce, postihují mnohem širší spektrum oblastí v životě společnosti i jednotlivce. Jejich proměnlivé náměty vynikají reagováním na rozličné události. Není-li uvedeno jinak, vycházím v této části z práce Evy Večerkové.⁵⁴

Mimo mnou zkoumané tisky s problematikou přírodních katastrof jsou značně rozšířeny také ty, jež pojednávají o četných válečných konfliktech. Velký prostor zaujímají příběhy o bojích s Turky, a to v podstatě po celou dobu trvání kramářského fenoménu, ke konci se objevují i reflexe snah o osamostatnění slovanských národů na Balkáně. (S tureckým

⁴⁹ KOSEK, Pavel. *Uvedení do historie české světské kramářské písně*. In Do Brna široká cesta, s. 13.

⁵⁰ KOSEK, Pavel. *Uvedení do historie české světské kramářské písně*. In Do Brna široká cesta, s. 13.

⁵¹ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 496.

⁵² VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s. 16-18.

⁵³ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 496.

⁵⁴ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s. 11-16.

prostředím pak též souvisí písně popisující zabíjení a věznění křesťanů, kteří jsou mnohdy zázračně osvobozeni přičiněním svatých.) Pozornost je věnována válce prusko-rakouské, prusko-francouzské, sedmileté nebo válkám napoleonským a dalším.

S válečnou oblastí souvisí i okruh skladeb zabývajících se historickými a politickými událostmi. Písničkáři neváhali se zpracováním např. Napoleonových osudů, revolucí okolo roku 1848 nebo atentátu na císaře pána.

Významnou skupinou jsou tzv. morytáty. Tyto písně se zabývají vraždami, loupežemi, popravami, uchylují se k podrobným popisům a obecně si libují v krvavém zločinu, po němž často následuje patřičné potrestání viníka. Přirovnáme-li kramářskou píseň k bulvárnímu médiu, bude tvořit tato kategorie rubriku s názvem černá kronika. Kruté příběhy zbojníků a jiných raubířů mnohé z nich ještě více proslavily, mezi nimi také jistého J. J. Grasela: „Ten v letech 1809 – 1816 loupil a vraždil na jihozápadní Moravě a v Dolních Rakousích a dostal se také do ústní prozaické lidové tradice. Jeho příjmení žije dodnes v hovorové mluvě ve známém označení rošťáka, darebáka, nevychovence jako »grázla«.“⁵⁵ Kromě vyhlášených kriminálníků byla pozornost věnována též lidem, kteří se ke zločinu uchýlili vlastně mimochodem nebo k němu byli dohnáni okolnostmi (např. muž zavraždil svou ženu). Morytáty se těšily značné oblibě, o čemž vypovídá i to, že ještě v roce 1899 spáchaná vražda Anežky Hružové, po jejíž smrti se rozpoutala hilsneriáda, byla zpracována do kramářské písně.

Neméně důležitý druh písňových tisků představují popěvky milostné povahy. Zpracovávají všechny druhy romantických zápletek s motivy i z jiných druhů literatury dobře známými: rodiče vztahu nepřející, falešná děvčata, ztráta kytičky, nevěrnost, smrt některého ze zamilovaných, nucená separace milenců; láska nešťastná i šťastná. Speciálním případem jsou zde pak písně svatební.

Další pozoruhodnou podmnožinou světských jarmarečních písní jsou mravokárné tisky. Přináší pohled na časté neřesti jako opilství, karbanictví, kuřáctví, neposlušnost nebo benevolenci či hašteřivost. Často se u nich vyskytuje satirické pojmání problému a obligátní moralizování.

Svého kramářského zobrazení se dočkává též pokrok. Technologické inovace, módní trendy, změny v hospodaření, vystěhovalectví do Ameriky, uplatnění na trhu práce a sondy do života pracovníků, na významnosti získávající sociální problematika, to všechno je předmětem humorné kritiky, pozitivní i negativní. „Písničkáři si (...) začali všimnout kromě

⁵⁵ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s. 13.

ryze politických událostí i důležitých událostí hospodářských, společenských a kulturních. Skládali písně o přinesení brambor do Evropy, o katastrofálních hladomorech, o loterii, cukrové řepě, kořalce apod.“⁵⁶

Kromě témat z výše představených kategorií existuje spousta dalších námětů a okruhů zájmu písní. Zabývají se mimo jiné pověstmi, rodinnými otázkami (zejména manželstvím), oblíbené jsou rozmanité senzační nebo žertovné příběhy, mnoho je též balad, na kratší čas se objevují také méně tradiční, nezvyklá témata, ku příkladu čarodějnické písně.⁵⁷

⁵⁶ SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni*, s. 48.

⁵⁷ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 496.

3. HISTORICKÝ VÝVOJ KRAMÁŘSKÉ PÍSNĚ

V této kapitole se přidržím toho, jak uvedenou problematiku pojímá Bohuslav Beneš.⁵⁸ První díla, která se vyznačují charakteristikami kramářské písně, se objevují od 16. století, zejména v jeho druhé polovině. S některými jejich typickými prvky se ale můžeme setkat i dříve u jiných textů.

Určitou podobnost lze vysledovat například u Dalimilovy kroniky, která příkládá rovněž důležitost předávanému příběhu a obdobným způsobem se zabývá událostmi, k nimž došlo. Dalším příkladem může být také žakovská poezie. Ta se podobá kromě zpracovávání nejnovějšího dobového dění na úrovni příhod ze života obyčejných lidí i původem a zákulisím svých autorů, na něž lze pohlížet (jak u kramářské písně, tak u žakovské poezie) jako na méně významné intelektuály. Ve sbírání písniček do větších souborů je zase možnost vysledovat paralelu s kancionály. Určenost k předvádění na veřejnosti a ústní šíření písní připomíná zase časy truvérů a dvorské poezie, ačkoli se tyto literární oblasti jinak významně odlišují nejen tematicky, ale i v mnoha dalších kategoriích. Obecně lze říci, že se renesance do kramářského světa příliš nepromítá, ačkoli se tu a tam vyskytne odkaz na antický mýtus či ztracený starověký svět, to ovšem v poněkud pozměněném světle barokního smýšlení.

Obsahovou podobnost nalézáme u středověké satiry z gotického období. Po jejím vzoru je zdůrazňováno ctnostné chování, často i s příklady, které je nebo naopak není vhodné následovat, což vede k tomu, že se v textu můžeme setkat s útvary připomínajícími exempla. Ještě podobnější je pak satirická tvorba ze stejného období, v němž vznikaly i samotné kramářské písně, a to např. jazykově či barokním přístupem ke křesťanské morálnosti apod. Tyto znaky vykazuje i další soudobá literatura, mezi níž těž dramatická díla, jimž se kramářská tvorba přibližuje použitím divadelních prvků, jak již bylo uvedeno výše.

Zaměříme-li pozornost k vlastní historii kramářských písní, můžeme konstatovat, že existuje několik různých fází jejich vývoje. První etapa trvá od vzniku kramářského fenoménu v 16. století přibližně do první poloviny 17. století. Tvorba zde nabírá až informativního charakteru, přináší novinky z různých míst. Rozvíjejí se epické písně, v nichž se ustanovuje morální apel a typická popisnost. Zároveň však přetrvávají prvky kancionálové a částečně renesanční.

Po dobu druhé poloviny 17. století a třetiny 18. století přichází výraznější rozvoj žánrů a druhů. „Zpravodajské a historické látky se podávají jako balady, začínají se uplatňovat dramaturgie děje a pokračuje satirický tón písní. Asi od 20. let 18. století se objevují lyrické

⁵⁸ BENEŠ, Bohuslav. *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*, s. 26–37.

písně.⁵⁹ Je patrný určitý druh kontaktu s jinou dobovou básnickou tvorbou. Velký důraz je stále kladen na křesťanskou ukázněnost.

Během následujících dvou třetin 18. století a během první poloviny 19. století se vydává vůbec nejvíce kramářských písní; dochází rovněž k jejich největšímu rozkvětu (také velká část mnou rozebíraných materiálů pochází z této epochy). Právě v tomto období získala tvorba stabilněji svůj charakteristický ráz. Aktivně jsou psány a čteny všechny druhy písní, nicméně jejich funkce jakožto informačního zdroje se postupně oslabuje, neboť na dané úrovni jsou nahrazovány novinami, případně časopisy apod.

Od 2. poloviny 19. století, po revolučním roce 1848, pak následuje neodvratný ústup do ústraní. Kramářská píseň se nemůže přizpůsobit době, nenese již aktuální zprávy, ztrácí svou zajímavost pro širší okruh čtenářů a nenabízí ani dostatečně atraktivní uměleckou kvalitu. Od počátku 20. století navíc částečně mění svou povahu, objevují se dokonce parodie, později se některé náměty promítají do dělnických písní. Snahy o navazování na dřívější věhlas fenoménu se objevují během druhé světové války, nicméně nejde již o kramářskou tvorbu v pravém slova smyslu, pouze např. o aplikaci typických postupů.

V současnosti nelze říci, že by byla tradice kramářské písně zcela mrtvá a opuštěná, nicméně „po druhé světové válce se parafráze kramářských písní na většině evropského území udržují již jen jako soukromé pokusy o žertovná blahopřání nebo o komentáře k událostem, zajímavícím pouze malé skupinky účastníků. Jde tedy o tvorbu, která je jen formálním ohlasem bez záměrné široké publicity“⁶⁰.

⁵⁹ BENEŠ, Bohuslav. *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*, s. 36.

⁶⁰ BENEŠ, Bohuslav. *Poslyšte písničku hezkou... Kramářské písně minulých dob*, s. 11.

4. ANALÝZA TEXTŮ

V této sekci jsou jednotlivé zkoumané písně rozděleny tematicky podle druhu katastrofy, přičemž výběr byl prováděn tak, aby představil jak charakteristické znaky jednotlivých kategorií, tak specifické případy zasluhující pozornost. Na závěr je umístěna krátká poznámka k formální stránce textů.

4.1. Povodně

Povodně jsou pravděpodobně vůbec nejčastěji zobrazovanou přírodní katastrofou v kramářských tiscích. Ze zkoumaných materiálů vyplývá, že velká voda páchala v minulosti u nás i v zahraničí velké škody pravděpodobně častěji než dnes, zřejmě s ohledem na mnohem méně propracovanou regulaci toků a chabá protipovodňová opatření.

Základem pro rozbor je v této kapitole píseň o povodni v Pešti⁶¹, k níž mělo dojít v roce 1858. Významnou složkou je též dokonce jménem autora označená píseň z jičínské tiskárny o povodni v Čechách téhož roku od Františka Hudského z Lomnice.⁶² Dalším materiálem je píseň o povodni v Praze v roce 1845⁶³; o sirotcích v Polsku, vytištěná roku 1850 v Praze⁶⁴; o smutném příběhu z Polska, vytištěná v roce 1845⁶⁵; o potopě na Boleslavsku v roce 1834⁶⁶; o povodni v Čechách v roce 1872, vytištěná ještě toho roku u Škarniclů ve Skalici⁶⁷ a o stejné události, vytištěná rovněž téhož roku v Novém Bydžově⁶⁸. Většina skladeb tedy pochází z přelomového období, kdy ještě probíhala velmi bohatá produkce kramářských tisků, ale postupně docházelo k jejímu snižování, stejně jako ke klesání oblíbenosti tohoto druhu literatury a k jeho proměně – jak rozebírané texty potvrzují, stále častěji se setkáváme s konkrétnějšími údaji o roku vydání, o tiskárnách, dokonce i autorech. Poslední jmenovaná píseň je již dokonce vytištěna běžnou latinkou; avšak bohužel sazeč byl patrně dosti nevzdělaný nebo zřejmě nabyl falešného dojmu, že ho novější technika opravňuje k menší pozornosti, poněvadž zjevných chyb pravopisných i tiskařských je na první pohled daleko více než u ostatních výrobků v této skupině, které byly tištěny staršími technologiemi.

Pojmenování zkoumaných písní o povodních se celkem přesně drží očekávaného a očekávatelného schématu a dobře tak plní svou funkci upoutávky, která recipientovi prozradí

⁶¹ *Nová píseň o velkém neštěstí, které se stalo v Uherské zemi, v hlavním městě Peštu, skrze náramnou povodeň, jenž přes 2000 domů zbořila, a přes 2000 lidu o život připravila, měsíce března 1858.*

⁶² *Píseň o veliké povodni v Čechách pocházející nejvíce z hor krkonožských dne 1. 2. a 3. srpna roku 1858.*

⁶³ *Nová píseň o povodni hrozná v hlavním městě Praze.*

⁶⁴ *Nová píseň o velké povodni v Polsku.*

⁶⁵ *Smutný příběh, který se stal v polské zemi, skrze velkou vodu, dále se z písně vyzoomí.*

⁶⁶ *Žalostná píseň skrze povodeň ledu, a utopených lidu, které se stalo u vody Jzery, na panství semijském (sic!), kraji boleslavském, v roku 1834.*

⁶⁷ *Píseň o veliké povodni roku 1872 dne 25 máje obzvlášt v české zemi.*

⁶⁸ *Žalostné vypravování o té velké povodni, jaká stihla roku 1872 dne 25. máje naši drahou vlast.*

základní údaje a navnadí jej k dalšímu poslechu či k zakoupení a přečtení dílka. Žádný název neopomíjí lokalizaci neštěstí ani upřesnění, že jde o povodeň (u některých jiných písní není v názvu jasně definován druh katastrofy). Téměř u všech písní titul také obsahuje konkrétní časový údaj. Pokud ne, setkáme se s ním velmi pravděpodobně hned na první stránce textu. Některá pojmenování blíže přibližují i důvody či důsledky povodně. Většina tisků pak útočí na soucit („Smutný příběh“, „Žalostné vypravování“) nebo na touhu po novinkách („Nová píseň“). Zejména titulní strana písně o povodni v Pešti navíc přitahuje pozornost i dramatickým obrázkem, na němž je výjev připomínající Prahu a Karlův most, přičemž ve vodě před ním jsou patrní tonoucí lidé a unášené dřevo i domy.⁶⁹ To mohlo u recipienta podnítit zvědavou otázku, zda se něco zlého nestalo i v českém hlavním městě, a tím i nutkání ke koupi.

Oslovení publika má u většiny rozebíraných písní o povodních obvyklou formu, tj. podobu výzvy k poslechu, nicméně s bohatými variacemi. Kromě obvyklých křesťanů (píseň o povodni v Pešti, píseň o povodni v Praze) jsou osloveni méně často zmiňovaní vlastenci či krajané (píseň o potopě na Boleslavsku, píseň o sirotcích v Polsku) nebo dokonce národové (skalická píseň o povodni v Čechách) a lidé (bydžovská píseň o povodni v Čechách). Zbývající tisky se pak mírně vymykají. Píseň Františka Hudského se k recipientovi přimlouvá až ve druhé sloce, otevřena je poněkud znepokojivým výčtem různých pohrom:

„1. Bůh jest na nás rozhněvaný, ukazuje znamení, tu ta strašlivá kometa, a tu sloupy ohnivé, rozbroy v lidu, mnoho ohňů, povodně neslýchané sucho, mokro, velké mrazy přišly tento rok samy.“

Píseň o smutném příběhu z Polska začíná několika nábožensky orientovanými slokami a plynule přechází k líčení událostí již bez dalších formalit. Tradiční počátek kramářského textu při tom transformuje na oslovení Ježíšovy babičky, svaté Anny:

„Na stokrát buď pozdravená, o Stařenko Krista Pána, srdečně tě pozdravuji, jak Anjel dcerušku tvoji.“

Pestrost náboženských motivů v písních o povodních by bylo možno v rámci tisků o katastrofách hodnotit jako nadprůměrnou. Zatímco obvykle se obrací zpěv k Bohu, Ježíši, Marii, občasně pak k jiným svatým, v této kategorii se vyskytují hojně v textu další nábožné výkřiky nebo svaté elementy a modlitby či prosby k nim (kromě svaté Anny je to Kristova hlava, trnová koruna, Jan Nepomucký aj.). Povodeň je často vykládána jako hněv Boží a trest za různé hříchy, jichž se lidstvo dopouští. Některé posvátné prvky ale mají moc katastrofu

⁶⁹ Viz přílohu [3. Titulní strana písně o povodni v Pešti](#).

mírnit, například část mostu v textu Františka Hudského, která není velkou vodou zbořena (na rozdíl od zbytku konstrukce), jelikož je na ní umístěna kaplička s obrázkem Ježíše. Zbožní jedinci také velmi často unikají nepřízní osudu. Píseň o sirotcích v Polsku hraničí s nábožnou písní, když rozsáhle popisuje nelehký úděl třech osiřelých sourozenců: nemocemi sužovaného děvčete, nevidomého chlapce a němého chlapce. Po smrti rodičů se spolu domluví, že se za ně budou pravidelně chodit modlívát do lesa ke kapličce, kam chodila i jejich matka, umístí si tam dokonce svatý obrázek. Jednoho dne se jim zjeví Kristus a zvěstuje jim, že se hněvá na lidstvo. Několik dní dochází k nezvyklým úkazům, které vyvrcholí zemětřesením a velikou povodní, která se zázračně vyhýbá místu, kde se zachrání mnoho lidí, poněvadž se na něm modlí uzdravení sirotci.

Menší zázraky obsahuje i píseň o smutném příběhu z Polska, výrazně orientovaná na svatou Annu. Díky modlení k ní přežívají dvě hodiny v dravém proudu dvě děti unášené na stole. Podstatnou část příběhu pak tvoří vypravování o rodině po několik dní hladovějící v důsledku potopy. Otcí vyslanému žebrot o jídlo se nedaří, vystřídá jej tedy malý syn, jenž, modle se ke svaté Anně, je jejím zjevem zaveden přede dveře bohatého pána, kde upadne z vyčerpání do mdlob, aby byl tímto pánem zachráněn nejen on, ale i celá rodina, jíž je následně slíbeno, že o jídlo se zachránce postará, dokud nepomine nouze a hlad. Stejná píseň ostatně vyvolává další řadu náboženských konotací už svou titulní stránkou, na níž nalezneme vyobrazení Noemovy archy⁷⁰, a tudíž i odkaz na největší a nejznámější matku všech povodní.

Obsahově a tematicky podle mého názoru ze zkoumaných textů představuje typického reprezentanta této kategorie nejlépe píseň o povodni v Pešti. Po krátkém úvodu je popisováno, jak během jarmarku dosáhla voda až úrovně náměstí, všechno pobrala, napáchala velikou škodu, vystoupala do třetího patra a hluboká byla devět sáhů. Bořila domy a stovky lidí se topily. Následuje barvitě vyličení osudů, jehož základní rysy se prolínají s většími nebo menšími obměnami napříč všemi rozebíranými písněmi o potopách, přičemž větší důraz je zpravidla kladen na osudy jednotlivců. Obvyklé je zobrazení bezradných matek s dětmi:

„8. Tam si matka vlasy rvala,
když ji voda děti brala, plynuly jako
kuřátka, nad tím spláče každá matka.“

Jako starostliví rodiče jsou však velmi často vyobrazeni i otcové, ani oni však povětšinou nejsou v opatrování ratolestí úspěšnější:

„14. Také jsou lidé viděli, jak
jeden otec ubohý dvě děti na zádech
držel, a na kusu ledu seděl.

⁷⁰ Viz přílohu [4. Titulní strana písně o smutném příběhu z Polska.](#)

15. V malé chvíli z nenadání
ten led přišel k převrácení, otec i
s dvouma dětškami byl hned pod vo-
du skování.“

Pohnutí vyvolávají i osudy zatím žijících lidí, kterým by všichni rádi pomohli, ale nemají k tomu prostředky; mohou tedy jen sledovat záhubu nešťastníků:

„9. Na jednom domě pán s paní
stál se čtyřema dětškami, volal o pomoc
pro Boha, udělit se mu nemohla.

10. Vřak ale v tej malej chví-
li, mnohé lidí to viděli, když ten dům
voda svalila, těch šest osob pohltila.“

Ani ti, kdo přežijí vzednutí vod, ovšem nemají vyhráno. Po povodni většinou přichází hladomor:

„22. Jeden kupec velký hlad
měl, tak že co počít nevěděl, dal
za kousek chleba taky prsteny hodin-
ky zlatý.“

Některým nezbyvá nic jiného, než se uchýlit k extrémně radikálnímu řešení své bezvýchodné situace:

„25. Hlad musí být přetěžká
věc, dosvěčuje tento člověk, neb
musel maso z ruk svých jíst, by ne-
musel hladem umřít.“

Při sledování kolektivu dochází velmi často k vyobrazení různých srdcervoucích scén provázející hromadná úmrtí s tragickými okolnostmi:

„11. Pak do jednoho kostela ve-
šlo lidu velká síla, myslíc, že jsou
zachování, přišli všichni k utopení.“

Oblíbená je rovněž deskripce proudem unášených lidí, zvířat a věcí a nařikání nad jejich žalostivým a těžko ovlivnitelným osudem:

„16. Také jsou lidé viděli, ko-
lívky s dětškami plynuly, neb to přišlo
z nenadání, nebylo nic k uchránění.

17. A dobytka rozličného, ply-
nulo po vodě mnoho, ovce krásy ko-
ně taky, všechno přišlo k zahynutí.“

Popisy jsou prokládány obvyklými nábožnými zvoláními a prosbami směrem k Bohu, Ježíši či Marii. Kromě Pešti je zničeno i mnoho vesnic v okolí, přičemž ani není poznat, kde stávaly domy. Celkem ji bylo zničeno asi 2 200 a 2 000 lidí se pravděpodobně utopilo, ale připouští se, že číslo pravděpodobně není konečné.

Do ještě podrobnějšího znázornění děsivé pohromy, jakou je velká voda, se ve své rozsáhlé písni pustil František Hudský. Po velkém dešti se v Krkonoších rozvodnily všechny řeky a v mnoha městech na svém toku páchaly významné škody, přičemž vyličeño je postupně do detailu mnoho příhod z různých lokalit podél toku řek:

„13. V městě Fridlandu ty domy, jest pět let, co
shořely, nyní z kamené staveny, tou vodou se zřítily,
sedm jich právě pryč vzala i ze země z gruntama, toť
moc Boží jest nemalá, tím živlem dokázaná.

14. Tu zas řeka přeukrutná, přitekla do Tannval-
du, od ni fabrika stažená a jedna kulna k tomu, v ní
vozy kočary byly, i také dvě stříkačky, též i tisíc centu
uhlí a z bavlnou balíky.“

Vyzdvihují se malá hrdinství neznámých, kteří dopomohli k záchraně životů, například formana, který se svým vozem vyzvedl lidi z hluboké vody, aby mu samotnému musela přispěchat na pomoc loď. Velmi pomohl také italský pracovník dráhy, který neváhal nasadit svůj život, když se vydal do vody pro dítě plovoucí po proudu v kolébce a paní hraběnka, která se o zachráněnou duši postarala. Ne všichni se však postavili k situaci zodpovědně:

„24. Z Dolanek sedláka dcera bylo dítě jediné,
vyšla se s děvečkou dívat na to velké zvodnění, obě
se na poli našly, jsouce již utopeny, ty měly truchli-
vý pohřeb, odevšech oželený.“

Ke konci jsou popisovány i další důsledky povodní, nejen v oblasti Krkonoš, ale v podstatě v celých Čechách, kde nenabraly tak ničivou sílu a je s mírně vlasteneckým nádechem konstatováno, že kromě velké vody zemi sužují též požáry, což je patrně upozornění od Boha a důvod k lepšímu chování.

Dalším typickým představitelem kramářského tisku o záplavě je píseň o pražské povodni v roce 1845. Déšť velmi rychle naplnil rybník Rožmberk, a aby se neprotrhla hráz, musel být vypouštěn tak rychle, že voda brzy předechnala oddíl vyslaný k varování obyvatel podél toku. Brala s sebou všechno, co jí stálo v cestě a tak dorazila až do Prahy, kde zaplavila mnohá místa a způsobila mnohé utrpení, škody a brala životy:

„13.
Jak manžel hledal manželku,
manželka zas manžele, dítky zas

svoje rodiče, které jsou byli živé, přátele a lidé známí, tak žalostně plakali, ach tatíčku, svatý Jene, my jsme teď opuštění.“

Velmi podobně, snad méně detailně a dramaticky, zato s větším zaměřením na jiná česká města, je popsána povodeň z roku 1872 ve skalické písni.

Pozoruhodná je píseň o potopě na Boleslavsku. Popisovanou záplavu totiž způsobilo „zastavení ledu“, tedy patrně nahromadění ledových ker, jež vedlo k vzestupu hladiny řeky Jizery, což již nějaký čas před událostí údajně předpověděla vodní zvěř. Voda se lidem hrnula do domů okny a další scénář je už podobný jako u ostatních tisků – jde o život, lidé se snaží zachránit sebe i majetek, po hladině se plaví všechno možné i nemožné a nešťastníci mizí mezi krami, pod vodou tonou a vypouštějí své ctné duše k nesmírnému truchlení přeživších.

Svrázný charakter vykazuje bydžovský tisk o povodni v Čechách v roce 1872. Vlastní veršovaná píseň je ve srovnání s ostatními kramářskými díly jen jakýsi krátký, neurčitý a obecný lkavý popěvek patrně již částečně ovlivněný dobovým básnictvím. V podstatě jsou pouze vyjmenována povodní poškozená místa. Teprve na tuto skladbu navazuje neveršovaný prozaický text, který se již v plně jarmarečním duchu pouští do neohroženého popisu událostí s velkou vodou spojenými, a to se všemi tradičními postupy a stereotypními atributy, jakým je oslovení posluchačů či závěrečná výzva k modlení. Jde nepochybně o interesantní aktualizaci obvyklé podoby kramářské písně.

Jak již bylo možno vypořádat výše, motivická výstavba písni o povodních se vyznačuje specificky zejména předměty (nábytek, zboží, peníze, dřevo, vory, domy apod.) a lidmi unášenými proudem. Oblíbený je motiv dítěte plujícího v kolébce nebo člověka tonoucího ve vodě. Velkou roli hraje ztráta majetku, úhyn dobytka, rozboření domů, mostů, zatopení měst. Opakovaně se setkáváme s nezištnou a hrdinskou pomocí, ale také s bezmocí a bezvýchodností osudu některých umírajících nešťastníků. Nezřídka se objevují zachráněné děti. Vzácný není ale ani prvek hladu nebo ztráty blízké osoby nebo mladého nadějného člověka. Svě místo mají též duchovní motivy již popsané, stejně tak i motivy vlastní i jiným kramářským skladbám o katastrofách: např. sirotci, utrpení a smutek přeživších atd.

Závěry zkoumaných textů o povodních se navzdory své bohaté duchovní stránce drží v rovině stereotypního ukončení spíše minimalistického měřítka. Jednoduché nábožné formule se koncentrují nejčastěji do poslední a předposlední nebo pouze poslední strofy a výchovným tónem vyzývají recipienta k takovému chování, aby nezavdal Bohu důvod seslat na něj neštěstí. Výjimkou jsou písně pojednávající o povodních v Polsku, které mají delší ukončení

duchovního rázu, již zmíněná bydžovská píseň o povodni v roce 1872 a píseň Františka Hudského, kde je mimo výzvy k vzorným křesťanským mravům i s mírně vlasteneckým tónem vyjádřeno přání, aby se Češi modlili za pokoj ve své zemi.

Přihlédneme-li ke skutečné historii, zjistíme, že v polovině 19. století končila tzv. malá doba ledová. V celé Evropě byli lidé po roce 1850 desítky let svědky nezvyklých klimatických jevů. Mezi nimi vynikala velká sucha a na druhé straně docházelo k extrémním povodním, opakovaně a často.⁷¹ I to může být jeden z důvodů objasňujících, proč jsou kramářské písně o povodních tak rozšířené.

Píseň o povodni v Pešti s největší pravděpodobností nepopisuje události roku 1858, ale 1838. V textu se hovoří, že se neštěstí stalo v březnu a že po řece pluly kusy ledu. To odpovídá tzv. velké povodni v Pešti, k níž došlo v polovině března 1838. Vzednutí bylo způsobeno oblevou a krami. Voda zničila velkou část Pešti, částečně zasáhla i Budín a mnohá další sídla v okolí Dunaje. Řeka odnesla či rozbořila skutečně přes dva tisíce domů, mnozí se opravdu pokoušeli najít útočiště na střeších domů. Desetitisíce lidí přišly o střechu nad hlavou, mrtvých byly řádově stovky, tedy méně než se uvádí v písni. Neštěstí dokonce podnítilo Ference Lizsta k tomu, aby uspořádal charitativní koncert.⁷²

Při množství záplav, s nimiž se v daném období setkáváme, není snadné se dopátrat detailnějších informací o některých z nich, a to ani u těch, které se odehrály na českém, moravském či slezském území. Podle výsledků internetového vyhledávače můžeme potvrdit, že zcela jistě proběhla povodeň v roce 1858 (z písně Františka Hudského) i v roce 1834 (píseň o potopě na Boleslavsku), ale to jsou veškeré relevantní informace, jaké lze získat. Naopak povodeň z roku 1845, zmiňovaná v písni v souvislosti se zatopením Prahy, je dobře popsána. Jednalo se o jarní povodeň způsobenou táním sněhu, srážkami a plovoucími krami. Voda páchala velké škody, a to na většině území dnešní České republiky.⁷³ Potopa v roce 1872 ze skalické a bydžovské písně měla charakter bleskové povodně a zasáhla především Berounku.⁷⁴

K velké vodě v Polsku se mi nepodařilo dohledat více důvěryhodných zdrojů. Duchovnější zaměření písni, jež popisují polské povodně, zapříčiňují nižší výskyt vodítek. Vzhledem k množství podobných událostí v daném období je víc než pravděpodobné, že se dané skladby při nejmenším inspirovaly skutečným vzednutím řek.

⁷¹ ELLEDER, Libor, Ladislav KAŠPÁREK, Jakub KREJČÍ, Jolana ŠÍROVÁ a Stanislav RACKO. *The unusual floods and flood frequency in 1858–1878 dry period in Central and Western Europe.*

⁷² ROBERTSON, Nick. *Budapest's tragic 1838 flood still marks the city 180 years later.*

⁷³ *Povodeň 1845.*

⁷⁴ *Povodeň 1872.*

4.2. Požáry

Na základě zkoumání katalogu Moravské zemské knihovny při hledání vhodného materiálu pro tuto práci jsem došel k závěru, že tematika požárů je v produkci kramářské písně o přírodních katastrofách druhá nejčastější, hned po povodních. Není divu, lidé v minulosti se velkého ohně museli doopravdy bát, protože jeho ničivá síla, obzvláště s přihlédnutím k neexistenci efektivní hasičské techniky, byla obrovská. Destruktivní účinek na majetek i životy je velmi dobře vykreslen i v mnou rozebíraných písních.

V této kapitole je zvolena odlišná metodika výzkumu: pozornost je zaměřena ke konkrétní události, která je zpracována více písněmi. Jde především o požár kostela a města ve třech různých kramářských tiscích věnujících se neštěstí ve štýrském městě Mariazell (pro účely rozboru je nazývám píseň první⁷⁵, píseň druhá⁷⁶ a píseň třetí⁷⁷) doplněných písní o požáru kostela v Americe⁷⁸ roku 1864. Okrajově přihlédnuto i k tematice požáru divadla ve Vídni s použitím dvou písní: jedné úplné⁷⁹ a jedné neúplné⁸⁰ (v mnou vyhledaném tisku se bohužel skladba nedochovala v kompletní podobě). K požáru v Mariazell došlo podle písní, které se jím zabývají, v roce 1827, je tedy pravděpodobné, že pocházejí zřejmě z let bezprostředně následujících, na kramářskou tvorbu nejbohatších. Píseň o požáru v Americe byla vytištěna v roce 1865. Oheň ve vídeňském divadle je v písních zasazen do roku 1881, tyto tisky již tedy pochází z období utlumování tvorby. Jména autorů se neobjevují, ale u písně o požáru v Americe je uvedena tiskárna a sklad v Hranicích, u neúplné písně o vídeňském požáru je uvedena tiskárna a sklad v Jihlavě a úplná píseň o vídeňském požáru uvádí tiskárnu a nakladatele Litomyšli. Na tomto místě je nutno k oběma písním z Vídně poznamenat, že pozdější rok jejich vzniku je dobře patrný menším výskytem chyb či uhlazenější formou, což patrně plyne z růstu vzdělanosti a národního uvědomění.

Názvy zkoumaných písní o tragédii ve Štýrsku jsou oproti zvyklostem poněkud krátké a skoupé na podrobnosti, titul první písně dokonce nijak nekonkretizuje požár, odkazuje jen na zkázu. Recipientovi je ještě naznačeno, odkud novina přichází. Delší je pak pouze název druhé písně, která zmiňuje loupežníky jako příčinu ohně. Stručný, pouze s lokalizací, je také název úplné písně o vídeňském neštěstí, což už by mohlo být způsobeno ovlivněním písně oficiální tvorbou. Oproti tomu píseň o požáru v Americe přináší ve svém názvu obvyklejší

⁷⁵ *Nová píseň o skáze města a chrámu Marye Cell.*

⁷⁶ *Nová píseň o zkáze města a chrámu Marye Cell jak jej loupežníci ze čtyřech stran zapálili.*

⁷⁷ *Píseň o vyhoření chrámu páně Marye Cell.*

⁷⁸ *Pravdivá píseň o shoření chrámu páně v zemi Americe roku 1864 všem katolickým křesťanům pro polepšení vydaná.*

⁷⁹ *Nová píseň o strašném požáru ve Vídni.*

⁸⁰ *Píseň o strašném požáru čili ohni, který dne 8. prosince 1881 před sedmou hodinou večer v divadle okružním ve Vídni vypukl a v krátké době celé divadlo zničil, přičemž 439 lidí hrozným způsobem o život přišlo.*

podoby i časovou informaci a klade si za cíl zvýšení morálního kreditu příjemců. Velmi dlouhý je pak titul neúplné písně o požáru ve Vídni, který sděluje přesné datum, čas i místo události a počet obětí. Vzhledem k době vzniku by bylo možné uvažovat, že tato píseň by mohla být parodií, ale s přihlédnutím k obsahu se domnívám, že autor byl událostí doopravdy zasažen či fascinován nebo toto uchvácení dovedl přinejmenším dobře imitovat (zejména při veřejné produkci) za účelem lepší prodejnosti dílka.

Svolání posluchačů se ve většině zkoumaných písní v této kategorii drží obvyklého schématu, nicméně s několika zajímavými obměnami. První a druhá píseň o štýrském ohni se neobrací ke křesťanům, ale přímo k „milovníkům Marie Cell“, třetí píseň pak vyzývá k poslechu vlastence. Píseň o požáru v Americe začíná místo stereotypního imperativu spíše zděšenou exklamací: „Jaká hrůza k poslouhání, rozmilí křesťané.“ Výrazně se ovšem vymyká neúplná píseň o vídeňském požáru, jež – zcela v kontrastu s úplnou písní začínající zcela po kramářsku – je uvozena způsobem známým z umělecké literatury:

„Sychravo bylo — mrazivý vítr vál.
Tmavou mlhou Vídeň pokryta byla.
Shon velký lidu město probíhal,
netušíc žal jaký naň nebe sesílá;
marně se divadlo k nebi vypíná
i s nahým Apollem na cimbuří jeho;
marně do sebe dary lidu pojímá,
by obveselil chvíli ducha svého.“

Po stránce náboženské se v souvislosti s požáry, mimo též jinde obvyklé obracení k Marii či k Bohu s prosbami o pomoc a opatrování během těžkých nebo dokonce posledních chvil, často hovoří o trestu za bezbožnost či jiné hříchy. V písních o štýrském požáru jsou v kostele zatčeni loupežníci, další jsou dopadeni po pokusu o zaplacení ukradenými mincemi s vyobrazením panenky Marie. V písní o požáru v Americe zase usmrtí padající trám skupinu karbaníků, jimž přišlo tuze legrační, když začal hořet kostel s tisíci věřících, zatímco oni nešli na mši, ale hráli karty a rouhali se při tom. V písních o štýrském požáru jsou náboženská témata zastoupena srovnatelně. Požár se udál na svátek všech svatých, jsou zmíněni uhořelí řeholníci v klášteře, duchovními darovaný zvon, který se v důsledku požáru rozbil nebo císař, jenž je popsán jako starostlivý a zbožný, k Marii se modlící člověk s otcovským vystupováním, lze jej tak interpretovat jako božího zástupce na zemi. Důležitý je prvek vyskytující se ve všech písních o štýrském ohni, totiž vynesení milostného obrazu z hořícího chrámu, požehnání a následné zmírnění ohně. V písní o americkém požáru se zase nad kostelem zachváceném plameny zjevují andělé a deset přikázání vyzývající k větší zbožnosti. Jak štýrské, tak americké neštěstí hojně prostupuje akcentace mariánské tematiky. V úplné

písni o vídeňském požáru se objevují obvyklé náboženské prvky, v neúplné není možno určit jejich rozsah.

Tisky o cellenském neštěstí zachycují události s až zálibnou podrobností. Ještě před popisem vzplanutí města se dozvídáme, že bylo špatné počasí a mnoho sněhu. O půlnoci přichází na scénu ponocný, který budí všechny obyvatele s tím, že hoří. Nepříznivé počasí se projevuje větrem rozdmýchávajícím oheň. Lidé se pokouší zachránit sebe i ostatní, bohužel jejich snaha není vždy úspěšná. Při katastrofě umírá 24 lidí, z toho v klášteře přišli o život tři lidé, některým rodičům uhořely děti, zvláště tragicky vyznívá osud jednoho muže, jemuž uhořela manželka v šestinedělí, třetí píseň to popisuje následovně:

„8. Tuto zas matičky sobě pře-
smutně naříkají, děti, že doma
nechaly, že uhořet musejí, tu zas
manžel pro manželku hořce sobě
naříká, že ubohá shořet musí,
jsouce šestinedělka.“

Město se po třídenním běsnění plamenů až na jednotky domů a větší část kostela obrátí v popel. Později zarmoucené, vyhladovělé a zimou zubožené měšťany přijíždí podpořit císař a přiváží jim i potravinovou pomoc. Narativ se zaměřuje střídavě na popis kolektivního chování (to zejména při zobrazení hromadného utrpení a bezmoci) a na zobrazení individuálního konání, které rezonuje o něco silněji, zvláště při zachycení hrdinství (ponocný burcující město, duchovní zachraňující milostný obraz, císařpán starající se o osud přeživších).

Přestože se v elementárních bodech všechny tři písně shodují, je zajímavým poznatkem, že třetí píseň blíže nezkoumá příčinu požáru, pouze se věnuje průběhu události a jejím katastrofickým důsledkům. Toto stručnější zpracování si tak na jednu stranu udržuje o něco přehlednější a věcnější charakter, na druhou stranu je tím de facto vypuštěna jedna ze dvou hlavních dějových linií, jež jsou přítomny v první a druhé písni a tvoří v nich důležitou část příběhu, v níž sledujeme počínání skupiny loupeživých žhářů. V první písni se objevují již na úvodní stránce v 5. sloce:

„Když jest bylo o pul noci, sly-
šte smutné noviny, raubířové ze
čtyrech stran to město zapálili.“

Potrestání za špatné skutky však pro některé z nich následuje dříve, než by mohli očekávat, a to v momentě, kdy jsou dva zločinci přichyceni přímo při vykrádání pokladů v kostele:

„Jak jsou přišli k hlavním
dveřum, dvě zloděje spatřili, kaž-

dý v ruce pytel drží, co v kostele
nakradli.

(...)

Jak to lide uslyšeli, ty zlodě-
je popadli, zvázáli je velmi sil-
ně, dva husary k ním dali.“

Ani dalším loupežníkům se nevede dobře. Někteří z nich jsou polapeni ještě na místě, když hořící město obestoupí (ve třetí písni rovněž nezmíněný) okolo procházející oddíl husarů, jenž okamžitě přispěchá na pomoc. Všichni zadržení zločinci jsou odesláni do Vídně. Posledních šest raubířů je zadrženo po nezřízeném hodování a opíjení v hostinci někde po cestě do Vídně, když šenkýř podle podobizny Marie Cellenské na mincích pozná, že tyto byly pravděpodobně ze zapáleného města ukradeny. Tímto příběhem je do písni vneseno silné morální poselství, zároveň zde spatřuji přiblížení k morytátům:

„Mužem sobě považiti, jakou
odplatu vezmou, ten lid jim to vy-
prosí, že provazu neujdou.“

Také píseň o požáru v Americe je vystavena podobným způsobem. Ač nevyniká rozsahem, popisuje přesto detailněji katastrofu, tentokrát spíše s důrazem na zobrazení pohromy z pohledu kolektivu a činů větších skupin lidí. Přináší na konkrétní čísla bohaté svědectví o požáru celodřevěného kostela, v němž se vznítily dvě lampy a od nich následně další tři tisíce lamp, během pobožnosti, jíž se účastnilo přes devět tisíc lidí, na nichž následně vzplálo oblečení. Z rumu byla odvážena k nepoznání sežehlá těla na čtrnácti vozech, katastrofa za sebou nechala také množství osiřelých osob:

„16. Mnoho tisíc sirotků zustalo,
také tolik set smůtných vdov tu bylo,
na sta smutných manželů tu bylo,
nad nejsmutnější podiv není při po-
hřebu.“

To vše jako boží trest za bezbožnost šesti rouhačů, zabitých nakonec padajícím trámem.

Víceméně stejným způsobem látku zpracovávají písně o vídeňském požáru. Recipientovi je nejprve vylíčeno, jak se mnoho svátečně oblečených lidí sešlo v divadle. Úplná píseň pokračuje děsivým popisem hrůzných okamžiků v hořící budově, načež je připojen trudný pohled na následky, sirotky apod. Jediným rozdílem je absentující vysvětlení božího hněvu, chybí trest za konkrétní hřích.

Po motivické stránce se u písní o požárech lze setkat jak s obvyklými prvky, jako jsou hromadné nářky a modlitby trpících, umírajících i přeživších, velké množství osiřelých dětí, ovdovělých žen i mužů, lomení rukama nad bezvýchodnou situací, výkřiky k nebesům („Ach, Ježíš Maria! Přispějte k pomoci.“ v písní o americkém neštěstí či „Po tom velikém požáru/lidé tam pospíchali;/to jméno Boží nadarmo/všichni nad nima brali.“ v úplné písní o vídeňském požáru). Specifičtější jsou pak motivy ohořelých těl, ničivosti plamenů, bezbrannosti přeživších a různých protikladných skutečností: modlitby – rouhání, zbožnost – hřích, zloději – vojáci, obžerství – hlad, holdování karbanu – návštěva kostela, zločin – trest apod. Za pozornost stojí též motiv zázračně zachráněného obrazu a odehnání plamenů žehnáním v písních o štýrské katastrofě. Často se objevuje také motiv zjevení andělů či jiných náboženských elementů nad požárem.

Při pohledu na závěrečné pasáže tisků o požárech by bylo možno obecně konstatovat, že navzdory značnému příklonu k apelování na křesťanskou mravnost v průběhu dějů jednotlivých písní, jsou závěrečné veršované modlitby spíše kratší. U první a druhé písně o štýrské tragédii je závěr víceméně jedinou částí, kde se od sebe obě dílka odlišují. První tisk obsahuje v závěru pouze jedinou sloku, v níž se obrací k Marii a prosí ji o ochranu a ušetření nepříjemností. Druhý tisk kromě toho obsahuje další sloky obracející se navíc speciálně k Marii Cell a ke svaté trojici. Tento jen nepatrný rozdíl mne přivádí k názoru, že se jedná o dvě různé edice jediné stejné písně, jejíž závěrečná část byla v každé z nich upravena spíše z technologických či ekonomických důvodů tak, aby byl optimálně využit prostor na papíře, což v mých očích dodává těmto modlitbám na konci nový rozměr, jakožto praktickému prvku, díky kterému bylo možné relativně nepozorovaně operativně upravovat písně tak, aby výsledný produkt posloužil co nejlépe svému účelu pro spokojenost všech zúčastněných stran. Kromě toho je však možno teoreticky přistoupit i k názoru, že se jedná o dvě písně, neboť různé závěry by snad mohly vést k odlišnému vnímání obou děl recipientem. Pozoruhodné dále je, že oba tisky obsahují stejnou formulku upozorňující na blížící se konec vypravování, což není u mnou zkoumaných písní úplně běžné. V kontrastu s většinou zkoumaných materiálů, které se obvykle výrazněji věnují pouze začátku, je tímto prvkem jednoznačně určen rámeček vypravování:

„Již zavírám mé zpívání, vše-
cko Bohu poroučím, a srdce všech
milovníků Marie Cell potěším.“

V třetí písni o štyrském požáru se objevují podobné prosby o ochranu a přímluvu jako ve zbývajících dvou. Vyniká zde však oslovení vlastenců a k nim směřovaná výzva, aby přispěli „ku pomoci, tomu smutnému lidu“ a vyhnuli se tak podobně tragickému osudu.

Skladba o americkém neštěstí se, i přes silný morální odkaz umístěný do příběhu o rouhajících se karbanících způsobivších tak rozsáhlý požár a smrt mnoha nevinných, obrací v závěru k recipientovi s duchovním tématem pouze jedinou slokou při lakonicky působící prosbě o dodržování božích příkázání.

Nejvýrazněji je dovolávání náboženských autorit společně s dalšími duchovními prvky obsaženo v úplné písni z Vídně, a to zcela v tradičním stylu kramářských písní. Zajímavostí je, že zde narážíme i na zmínku o papeži:

„10.
Svatý otec papež Leo,
Boha věříme jeho,
že se o nás všichni stará,
svatou církev zastává.“

Vlastní konec neúplné písně z Vídně není možno hodnotit, protože chybí, nicméně poslední list tisku se zachoval. Překvapivě zde nalézáme na místě obvyklých náboženských zvolání a motivů část věcného popisu událostí reportážního charakteru, držícího se však obvykle kramářských podrobností namířených směrem k senzačnosti podaného obsahu: počet mrtvých, popis jednotlivých ohořelých těl, množství sirotků, vdov, vdovců či poraněných, jimž bude zajištěna finanční pomoc či příslib chystajícího se soudního procesu.⁸¹

Zaměříme-li se na historická fakta, zjistíme, že za písněmi o katastrofě ve Štyrsku stojí reálný základ. Mariazell je velmi významné poutní místo a na dušičky v roce 1827 skutečně téměř celé vyhořelo, poškozena byla také hlavní basilika, ale úplnému zničení unikla. Na internetu je však velmi obtížné najít k této události více důvěryhodných podrobností. Kramářské písně o této události jsou patrně také výsledkem masivní propagační, skutečnost si přikrášlující, kampaně, jež se brzy rozšířila do celé habsburské monarchie za účelem pomoci obětem katastrofy.⁸²

Neštěstí v Americe se rovněž doopravdy stalo, avšak o rok dříve, než se v tisku uvádí: Začátkem prosince 1863 vzplál jezuitský chrám v Santiagu de Chile. V té době šlo o největší kostel ve městě, který navíc byl centrem katolického života v celé zemi. Při večerní slavnostní mši u příležitosti svátku Neposkvrněného početí byl kostel plný věřících oblečených v nejlepších šatech, z nichž se okolo třinácti stům podařilo z hořící svatyně dostat ven. Přes

⁸¹ Pro přečtení viz přílohu 1. [Část nepišňového popisu požáru ve vídeňském divadle.](#)

⁸² [Objekt des Monats August 2013: Der Brand von Mariazell.](#)

dva tisíce dalších lidí však v ohnivém pekle zemřelo.⁸³ Zkoumaná kramářská píseň tedy sice poněkud nadsazuje počet mrtvých, nicméně nepřehání tolik, jak by se mohlo na první pohled zdát, přičemž se drží v mnohém dokonce zpátky a nepopisuje některé vpravdě senzační detaily, které tuto bez zveličování strašlivou katastrofu provázely: Na tak vysokém počtu obětí se podepsala mimo jiné i skutečnost, že dámy s rozměrnými krinolínami přechaly pomaleji, než se šířily plameny. Množství lidí u malého počtu východů ze svatostánku upadlo a valící se dav poháněný panickou hrůzou jim nedal příležitost postavit se znovu na nohy, což však vedlo k dalším pádům, tlačenicím a velmi brzy též k zatarasení všech únikových cest doslova barikádou z několika vrstev lidských těl. Ačkoli přihlížející se pokoušeli pomoci, jejich snaha vyšla na zmar, uvolnit východy bylo takřka nemožné. Po dohoření kostela se pro neidentifikovatelnost těl a hygienická rizika rozhodlo o pohřbu do hromadného hrobu. Vykopalo jej více než dvě stě mužů, k převozu ostatků se použilo více než sta vozů (nikoli čtrnáct, jak je řečeno v písni). O přesné příčině požáru se spekuluje, nicméně k jeho rozšíření přispělo osvětlení kostela a hořlavé dekorace. Událost vedla v Chile k zavedení požárních předpisů a ke zřízení do té doby neexistujícího hasičského sboru v Santiagu.⁸⁴

Skutečnosti se celkem přesně drží písně o požáru vídeňského Okružního divadla, neboli Ringtheateru. Scénu, která se zaměřovala na opery, zachvátily plameny jen pár let po dokončení – v prosinci 1881, což byl rok několika velkých požárů divadel (včetně pražského Národního). Kromě významných škod na budově a kulturní ztráty při poničení archivu not, došlo k vyhasnutí stovek životů. Uváděné počty se různí, s ohledem na neidentifikovatelnost obětí. Hovoří se o cca 380 až cca 450 mrtvých⁸⁵, tudíž i tento údaj z neúplné písně odpovídá. K velikosti neštěstí, k němuž došlo jen krátce před zahájením představení, přispělo množství bezpečnostních selhání: nedošlo ke spuštění železné opony, nefungovaly hydranty, plynové osvětlení bylo vypnuto, aby se zamezilo šíření ohně, ale nouzová olejová světla nešlo rozsvítit, tudíž v nastalé temnotě lidé nemohli nalézt cestu ven. Dveře se navíc otvíraly směrem dovnitř a panikařícímu davu, který se na ně tlačil, se tak nemohl zdařit únik před uhořením či udušením. Také tato událost spolu s dalšími požáry divadel tehdy vedla, zejména v Evropě, k zavedení přísných – a ukázalo se, že efektivních – předpisů.⁸⁶

4.3. Důlní neštěstí

O kramářské tvorbě, zabývající se touto tematikou, se v souvislosti s katastrofami samostatně příliš nehovoří, ačkoli podle mého zjištění tvoří svébytnou a dosud různá

⁸³ [8 de diciembre de 1863: La tragedia del incendio en la iglesia de la Compañía de Jesús.](#)

⁸⁴ [El incendio de la iglesia de la Compañía de Jesús \(1863\).](#)

⁸⁵ [Ehemaliges Ringtheater.](#)

⁸⁶ SMITH, Duncan J. D. [Fire at the Ringtheater.](#)

překvapení skrývající skupinu. Přestože se hornické písně svým množstvím nemohou rovnat například těm o povodních či požárech, přinášejí, zejména v pozdějších verzích, pohled na měnící se svět a reagují i na technický rozvoj.

Tuto kategorii zkoumám převážně na základě rozboru písně o neštěstí ve Slezsku⁸⁷ doplněného o poznatky z písní o neštěstích u Příbrami⁸⁸, ve Švédsku⁸⁹ a v Sasku (tato bohužel není kompletní)⁹⁰. Vzhledem k tomu, že první dva ze zkoumaných textů jsou vytištěny již latinkou, je možné usuzovat, že písně s podobnou tematikou začaly vznikat spíše na samém konci produkce kramářských písní, čemuž nasvědčuje i fakt, že u všech čtyř písní je na titulní stránce uveden i jejich autor, (většinou představený jako havíř, který byl svědkem popisovaných neštěstí); K příbramské tragédii pak došlo podle písně rolu 1892 a píseň o saském neštěstí pochází z roku 1867.

Pro mou výše nastíněnou hypotézu hovoří i pojmenování písní o hornících. Již hlavní zkoumaná skladba má ve srovnání s jinými kramářskými písněmi poměrně krátký název. Za povšimnutí pak stojí píseň o příbramské katastrofě, kde obvyklý kramářský způsob pojmenování tvoří spíše jakýsi podtitul a jako hlavní název je recipientovi uvozovkami spíše podsouván název „Tři sta duchů o půl noci“, který svou tajemností láká k dalšímu čtení a zároveň relativně výstižně postihuje následný děj. Můžeme se domnívat, že tato tendence byla inspirována kontaktem autorů s modernější literaturou. Názvy hornických písní vždy neštěstí lokalizují, konkretizace jeho druhu ani časová určení již nejsou natolik důsledná, zůstává ovšem aspekt zdůraznění hrůzy tragédie přitahující pozornost.

Píseň o neštěstí ve Slezsku začíná méně tradičním způsobem, když se na místo ke křesťanům obrací zvoláním k vlastencům. Na začátku se setkáváme pouze s jeho lehkou ozvěnou náboženského podtónu ve třetí sloce:

„3. Na pevnině i na vodách, též i v
hlubokých dolách, chléb svůj sobě dobýváme,
pomoc Božskou si žádáme.“

Na další podobné vstupy narážíme přibližně v polovině písně, není na ně však kladen obvyklý důraz. Setkáváme se tak například se zmínkou o běžné modlitbě havířů před vstupem do dolů. Nejintenzivněji se k náboženství text obrací v okamžiku, kdy horníci umírají a dále ke konci písně, kdy je sice čtenář vyzván k bohabojnosti a k modlitbě, avšak poněkud

⁸⁷ *Píseň o hrůzně katastrofě, která se stala v uhelných dolech v Karvině ve Slezsku.*

⁸⁸ „Tři sta duchů o půl noci.“ *Truchlivá píseň o strašné katastrofě na Horách Březových u Příbrami dne 31. května 1892.*

⁸⁹ *Nová píseň o velikém neštěstí, které se stalo u města Brusnice a Skalné Lužice v švedské zemi.*

⁹⁰ *Truchlivá píseň o nešťastném pádu horníků, který se stal v dolech uhelných v saské zemi blíž města Štolbergu u si Luhově, což dál každý vyrozumí.*

roztroušeným způsobem (např. každou druhou sloku v prokladu s popisem událostí nebo pocitů vyvolaných neštěstím). Pozoruhodná je zde zmínka o svaté Barboře, patronce horníků, k níž se ve chvíli smrti tito postižení obrací naléhavěji, než ke kterémukoli jinému náboženskému elementu:

„9. O, svatá panno Barborko, naše patronko
milá, všude již hoří všecko, po životech
našich veta.“

V kontextu mnou zkoumaných kramářských písní zabývajících se katastrofami je jmenování a uctívání patronů spíše méně častý jev, ačkoli ne vzácný. Avšak v oblasti skladeb o důlních neštěstích jde o prvek vyskytující se téměř vždy.

Větší pozornost je věnována informacím o samotné katastrofě. Ačkoli nejde o zvláště detailní popis všeho, co se přihodilo, neomezuje se text pouze na zmínku bez dalších podrobností. Tragédie se podle písně odehrála 14. června v Karvíně, přesný rok není uveden. Věcný popis přibližuje, jak v uhelných dolech došlo k výbuchu, jehož příčinu text dále nezkoumá. Štoly jsou zachváceny požárem a horníkům je již jasné, že se nemohou zachránit. Následuje pasáž, kdy se nešťastníci v myšlenkách loučí se svými rodinami i přáteli a připravují se na odchod z pozemského života. Dozvídáme se, že zemřelo 235 horníků a že katastrofa citelně ovlivnila manželky a osiřelé děti, které po hornících zůstaly. Mnohé z nich se hroutily. Při sledování děje narativ u všech písní kombinuje popis kolektivního a individuálního jednání, ačkoli větší pozornost je přeci jen věnována skupinám (zavalení horníci, truchlící ženy), pouze při potřebě zesílit účinek vyprávění přichází ke slovu konkrétní příklady chování jednotlivců. V písni o slezském neštěstí například takto:

„15. Matka jedna obdařena mnoha dítky
malými, zprávu tu jak uslyšela, zaplatila to
smrtí.“

V písni o příbramském neštěstí pak například takto:

„9.
V této bedně leží jinoch sličný,
soudruh otce svého ustavičný,
stejně dokonali – stejný konec vzali,
život dali za ten plat měsíčný.“

Tato píseň, odehrávající se v dolech na stříbro, ostatně přináší ještě větší důraz na podrobnosti a méně náboženských prvků, než hlavní zkoumaná píseň, ačkoli se jinak nese v podobném duchu. V úvodu je opět nahrazeno svolání posluchačů – křesťanů. V tomto případě se text obrací ke krajanům. Autor přináší v několika slokách obraz zkázy například

zapojením strašidelného prvku duchů nebo při popisu přehlídky nebožtíků v rakvích či při vylíčení přesných příčin, které vedly ke katastrofě:

„13.
Vznik neštěstí, jež se ohněm stalo,
byl, že v šachtě Marianské se to vzňalo,
odhozením knotu – v bezednou temnotu,
kde se též i dříví nalezalo.“

Zbývající dva texty přistupují k tématu spíše tradičnějším kramářským způsobem. Popis událostí je velmi podobný, ačkoli tragédie jsou způsobeny v případě neštěstí ve Švédsku sesuvem, v případě katastrofy v Sasku snad pádem (část, která přináší tuto informaci, se nedochovala). Silněji je přítomno náboženské téma, například v písni o švédském neštěstí, když se zjevuje horníkům panenka Maria:

„10. Ty svaté modlitby, co
při sobě měli, viděli před sebou
ve veliké záři stát Pannu Ma-
rii.

11. Kterážto k nim velmi lás-
kavě mluvila, že jste mne ctí-
vali se svatou Barborkou,
já chci býti s váma.“

Zkoumáme-li motivy u písni popisujících důlní neštěstí, setkáváme se zde s těmi, které jsou u kramářské písně o katastrofě podle mých zjištění běžné: Utrpení umírajících i přeživších, modlení se (k Bohu, Ježíši, Marii apod.), motiv osiřelých žen a dětí, prolévání slz atd. Navíc jsou zde však přítomny motivy z hornického prostředí (každodenní těžká práce, hlubina dolů, patronka svatá Barbora aj.) a v novějších písních i motivy lásky k vlasti.

S tím souvisí i závěr těchto písní, kde je kromě obvyklé výzvy k modlitbě za mrtvé nebo katastrofou postižené, přítomno též povzbuzení k vlasteneckému chování. Tematika dolování různých drahých surovin pak nabízí ponaučení, že existují důležitější věci, než majetek. Příkladem budiž píseň o příbramském neštěstí:

„15.
Pro mizerný kousek stříbra – Bože,
tolik lidí našlo smrti lože!
Ó, Matičko čistá – prosiž Pána Krista,
vdov ubohých by utišil hoře!

„16.
Prosiž za nás Synáčka božího,
by nám ráčil dát stříbra ryzího,
pravou lásku k vlasti – bychom ve vsí slasti
dočkali se života lepšího. Amen.“

Pozoruhodný je však také závěr písně o slezském neštěstí, kde vstupuje do textu osoba autora, který o sobě tvrdí, že je též horníkem a podle toho celou záležitost i vnímá. V závěrečných slokách vzpomíná na kamarády, kteří zahynuli, a zároveň vyzývá čtenáře, aby byli shovívaví k chybám, to vše na úkor rozsáhlejšího náboženského apelu. Ostatní písně se opět drží tradičnějšího pojetí závěru, přičemž píseň o neštěstí v Sasku je doplněna ještě o neveršovanou modlitbu s relativně velkým rozsahem, uvažíme-li, že je součástí tisku s kramářskou písní.

Popisované neštěstí ve Slezsku na základě dalších dohledaných informací ztotožňují se sérií výbuchů v dolech ze dne 14. června 1894 v Karviné, při nichž zemřelo 235 lidí⁹¹, píseň je tedy relativně přesná. Neštěstí u Příbrami se opravdu odehrálo 31. května 1892 v Březových Horách. Při požáru vzniklém skutečně pravděpodobně kvůli odhozenému knotu zemřelo 319 horníků.⁹² Lze tedy předpokládat, že novější kramářské písně se držely faktů s relativní přesností. Ke zbylým dvěma tragédiím se mi nepodařilo dohledat více informací.

4.4. Komety, nebeská znamení

Také tomuto druhu události se příliš obvykle kramářské písně nevěnují. Komety nebo další nezvyklé nebeské úkazy jsou vykresleny jako důvod k obavám, předzvěst pohrom nebo různá znamení, což patrně pramení jak z pověřivosti cílové skupiny čtenářstva, tak z pověřivosti autorů. Bez nadsázky je tak pozorování neobvyklého jevu na obloze pro dobového člověka živelní katastrofou s možnými nedozírnými následky.

Není tedy překvapením, že zkoumané písně v této kategorii pocházejí pravděpodobně z doby největšího rozšíření kramářské písně, kdy podle mého názoru bylo nutno titul odlišit od ostatních běžnějších názvů a lidé zároveň ještě věřili v ničivou moc komet. Základem pro rozbor jsou v této kapitole 4 písně: o kometě z roku 1811⁹³, o znamení v Itálii z roku 1847⁹⁴ vydaná roku 1848 v Hradišti, píseň o kometě na tureckých hranicích⁹⁵ „vytištěná roku tohoto“ a píseň o znamení v Rusku z roku 1844⁹⁶ vydaná téhož roku. U žádného z těchto děl není uvedeno jméno autora.

Pojmenování zkoumaných písní o nebeských úkazech vždy blíže upřesňuje místo pozorování nebo obsahuje časový údaj. Tři ze čtyř názvů prozrazují, že k událostem došlo

⁹¹ GABZDYL, Josef. *Výbuchy rozmetaly doly. Před 120 lety v Karviné zahynulo 235 havířů.*

⁹² ROKOSOVÁ, Alena. *Před 120 lety zemřelo na Příbramsku 319 horníků, nejvíc v historii Česka.*

⁹³ *Kometa hrozná a strašlivá která se 1811, roku na obloze spatřovala, vstraže všem křesťanům uvedená v píseň.*

⁹⁴ *Hruzoplná píseň o strašlivém znamení, kteréž bylo k spatření na obloze nebeské a zázrak, který se stal v neapolitanské zemi v hlavním městě Manfredony ve farních kostele v roku 1847.*

⁹⁵ *Píseň k ustrnutí o přepodivné kometě, která toho běžícího roku na tureckých hranicích spatřena byla, k polepšení života na světlo vydaná.*

⁹⁶ *Strašlivá píseň o přehrozném znamení: které bylo k vidění na obloze nebeské v ruské zemi k velikému ustrnutí, všem pravověřícím křesťanům na světlo vydaná.*

v zahraničí, a to v oblastech, které pro dobového recipienta musely působit atraktivně, exoticky, ale též dramaticky (např. turecká hranice mohla vzbuzovat negativní konotace vzhledem k vleklým válkám křesťanské Evropy s „Turkem“ i vzhledem k již výše popsaným vojenským písním a dráždit tak ještě před začátkem písně představivost obecnstva či čtenářstva fantazirujícího o konkrétní podobě průšvihů či neštěstí, k němuž na místě mohlo dojít), čímž mohl autor či tiskař sledovat možnost lepšího prodeje. Zdůrazněn je potenciálně neblahý vliv znamení na následující dění. V titulu je též buď přímo obsažena informace, že kometa přichází jako varování, „pro polepšení“ nebo je tento úmysl sdělení alespoň naznačován. Píseň pak na recipienta nepůsobí jako pouhý nosič informace o tom, kde se jaké znamení ukázalo, ale též jako zesílení varování. V kontextu ostatního mnou zkoumaného materiálu se názvy písní o kometách drží tradičního pojetí pojmenování.

Všechny písně se v úvodu podle očekávání obrací ke křesťanům a vyzývají je k poslechu nebo k zastavení, s výjimkou písně o znamení v Itálii, která recipienta zaujímá originálním a působivým zvoláním první sloky:

„Strachem, velkou hrůzou krev
probíhá srdce: tak, že každý musí na
výstrahu Boží ustrnout velice.“

Budeme-li sledovat tematiku zbožnosti a mravnosti v této kategorii světské kramářské tvorby o katastrofách, zjistíme, že je zde akcentována velmi intenzivně, podle mého pozorování i nadprůměrně. Na píseň o znamení v Itálii by se dalo dokonce pohlížet i jako na píseň náboženskou o zázraku, kde se setkáváme jednak s dětmi pohanů toužících po křtu, které jsou zázračně osvobozeny po uvěznění vlastními rodiči a jednak, když kometa je vykreslena spíše jako důkaz pravdivosti výpovědi dívky, která z božího vnuknutí běží do kostela, kde vidí nádhernou mši s přítomností andělů, svatých a panenky Marie, aby byla následně vyslána mezi lid a s poukazem na oblohu, na níž lze pozorovat varování před mnohými hrůzami, nabádala k ctnostnému chování. Podobný prvek, nalezneme i v písní o znamení v Rusku, jejíž schéma však odpovídá již více světské písní o živelní pohromě. Dívka zde upadá z leknutí po spatření komety na dva dny do mdlob. Tehdy se jí zjevuje „krásná paní“ – Maria a vysvětluje význam znamení, jakožto varování před všelijakou nepřízní boží. Značný důraz na postavu Marie může potvrzovat silný odraz mariánského kultu ve skupině obyvatelstva, k němuž je kramářská tvorba cílena. Po probuzení dívka všechny vybízí k modlení, čímž píseň plynule přechází v závěrečnou modlitbu. Prvek závěrečné modlitby zároveň silně rezonuje i ve všech ostatních zkoumaných tiscích této kategorie, stejně jako

obraz komety v roli znamení či varování před závadným až bezbožným chováním a smýšlením pod hrozbou božích trestů.

Zaměříme-li pozornost k dějové stránce kramářských písní o kometách, narazíme spíše na obecně méně konkrétní, méně detailní a méně rozsáhlé vyličení událostí z pohledu celkového rámce vyprávěného příběhu. Zaujmu však podrobnosti důležité pro budování napětí nebo pro celkové vyznění. Kromě písně o kometě z roku 1811 je s důkladností sledován spíše osud individualit než kolektivu, a to zejména ve dvou písních dotýkajících se problematiky zázraků. V písní o znamení v Rusku např. sledujeme počínání dívky:

„26. Ta panna třetí den, ze sna
se vzbudila, tu sv. modlitbu lidu
rozhlásila.“

Pozoruhodné je, že každá ze zkoumaných písní má svůj vlastní originální děj, jenž se celkem zásadně odlišuje od děje ostatních zkoumaných tisků o kometách. Zatímco již zmíněná píseň o znamení v Itálii se drží spíše spojení komety a paralelně probíhajících zázraků a jejich popisu, píseň o znamení v Rusku jen částečně reflektuje zjevení vedle popisu neštěstí a katastrof, jaké s sebou nebeský úkaz může nést. Píseň o kometě na tureckých hranicích se při výctu možných pohrom konkrétně zaměřuje na potopu světa a následně se ve své druhé polovině stává de facto písní o povodních se všemi jejími znaky, což může být způsobeno vedle nedostatku kreativity též snahou nezklamat recipienta zvyklého spíše na mnohem běžnější druh katastrofické písně o povodních a přinést mu očekávaný, dobře známý druh zábavy a zděšení podle oblíbených „mainstreamových“ standardů:

„Dost před potopou světa
Bůh znamení dával, na obloze
nebeské lidu ukazoval, nic na to
nedbali a se nelepšili, na to prud-
kou povodní jsou trestáni byli.“

Jaká to byla žalost, když jsou
se topili, malé děti v kolíbkách
chud'átka plavaly, lidu na tisíce
stopilo se síce, dobytka všeliké-
ho také ještě více.“

(...)

„Otec viděl své dítě ve vo-
dě tunouti, manželka pak manžela
ve vodě plynouti; jaké naříká-
ní, bylo bédování, ach chraň od
toho trestu, Bože! Nás křesťany.“

V kontextu zkoumaných tisků o úkazech na nebi se nejvíce drží tématu píseň o kometě z roku 1811. Mimo četných výzev k tomu, aby se společnost polepšila, čímž by se vyhnula tragédii, věnuje se detailnímu popisu znamení na obloze a následně spekulacím o tom, jaké neštěstí by mohlo být zvěstováno:

„8.
Zvíme, hříšny lide, o tom,
co nám stoho přijde potom,
neb v světě divné promě-
ny překládá nám Pán Bůh
mily.

9.
Nebo těchto nastálých lét
Pán Bůh chce trestat celý svět,
rozličnou těžkou nemocí, mo-
rem i také zimnicí.

10.
Nebo tak v naší zemi u-
kázal hrozné vidění, a to by-
lo nočním čase všem k vi-
dění na obloze.“

Variabilitu témat, o nichž se v písních o kometách můžeme dočíst, přisuzuji skutečnosti, že v rámci ostatních kramářských tisků s písněmi o dalších katastrofách, zejména povodních nebo požárech, byly skladby popisující nebeské jevy evidentně spíše okrajovou záležitostí, u níž proto nemohlo dojít k vývoji typického dějového schématu a typických popisných epizod, na jaké jsme zvyklí u jiných katastrofických témat.

Přestože po dějové stránce vykazují rozebírané písně o jevech na nebi značnou různorodost, klíčové motivy související se samotnou kometou či znamením a s jejím popisem jsou si velmi blízké. To by mohlo být zapříčiněno hromadnou inspirací zkoumaných tisků u jedné konkrétní písně nebo eventualitou, že původně se jedná o jedinou píseň, která při následném přejímání a kopírování doznala různých obměn. Je na místě předpokládat i možnost existence jakéhosi ustáleného dobového popisu komety, o němž nemáme výraznějšího povědomí. Píseň o kometě na tureckých hranicích dokonce podobu graficky znázorňuje na titulní stránce⁹⁷ a popisuje ji následovně:

„K zvířeti nápodobná, a hlasu
člověčí, na boku ale měla zna-
mení umlčí, na prsech dva meče,
považ, ó člověče, jaká to metla

⁹⁷ Viz přílohu [2. Titulní strana písně o kometě na tureckých hranicích](#).

Boží, nechtěj hřešit více.

Pod těmi meči křížem dvě
flinty ležely, na zádech s lafetami
kusy se viděli, kříže tuplované
tři byly k spatření, nad hlavou
té komety, lidu k podivení.“

Motivy, umrlců, umrlčích hlav, křížů, mečů, střelných zbraní, někde též vojáků nebo hadů, rakví a určité zvrácené lidskosti-nelidskosti úkazu provázejí všechny mnou rozebírané popisy komet. Důležitý je motiv znamení od Boha nebo božího varování. Častý je také motiv války, moru nebo jiné zákeřné nemoci či hrozby blíže neurčeného neštěstí. Kromě toho se ale opět setkáváme s utrpením umírajících při katastrofách nebo potrestaných hříšníků, rovněž nevěřících. Svou roli hrají opět motivy modliteb. V písních, kde jsou nastíněny zázraky, se pak setkáváme s bohatší škálou motivů náboženských (zjevení panny Marie, utrpení Ježíše, andělé, panna popisující své vidění).

Závěr všech čtyř zkoumaných písní se ničím nevymyká ukončení běžnému v kramářské produkci zaměřené na jiné pohromy a katastrofy. V modlitbách se nejčastěji prosí nejen o polepšení lidstva, ale zejména o ochranu před neštěstím a podporu v momentě smrti. Vyzývání jsou nejen Ježíš, Bůh, svatý duch, Marie nebo Josef, ale někdy též další svatí (Anna, Jáchym).

Zvláště silný apel na dobré mravy a přesvědčenost ke křesťanství vyzařuje z písně o kometě na tureckých hranicích, kde je dříve kritizováno, že děti se neučí modlení a též jejich bezbožnost, když uctívají d'ábla. Patrně jde o již zmíněný vliv bojů křesťanského světa s Turky. „Je známo, že téma tureckých válek a turecké okupace se ozývá v slovenském a českém historickém folklóru hojně a mnohostranně: v pověsti i lyrické písní, hlavně vojenské, v baladě, dětských říkadlech, ale i v některých okrajových druzích lidové slovesnosti – jako v kramářské nebo historické písní a pololidovém divadle. Někde se toto téma mihne jenom jako letmá narážka nebo matná reminiscence, jinde se však stává centrální myšlenkou.“⁹⁸

Kramářská píseň, obzvláště ve starších etapách svého vývoje, když podstatnou roli hrála i její zpravodajská funkce, přinášela do našich zemí informace o dění ve světě. Nevyhnula se tudíž ani zpracovávání témat souvisejících s tureckou expanzí, a to již od bitvy u Moháče v srpnu 1526. „Pololidové písňové skladby s válečnou tematikou nepochybně fungovaly i jako součást válečné propagandy a údaje v nich obsažené mohly být ve snaze formovat názory a postoje lidových mas zveličovány či jinak zkreslovány.“⁹⁹ Je tedy logické, že se podobné tendence otiskly i do podoby pozdějších písní zpracovávajících tematiku živelních

⁹⁸ SIROVÁTKA, Oldřich. *Rozšíření balad s tureckou tematikou v české a slovenské tradici*. In: *Český lid*, s. 102.

⁹⁹ FIALA, Jiří. *Reflexe válek s Turky v českých písních kramářských*. In: *Historie – Otázky – Problémy*, s. 227-228.

katastrof, zvláště pokud uvážíme, že vysloužilí vojáci se často živili písničkářstvím, jak je již uvedeno v jedné z předchozích kapitol.

Reálný historický základ lze u této kategorie písní díky vědeckým záznamům o pozorování vlasatic poměrně dobře vysledovat, pokud kometu ve svém textu kramářští autoři alespoň s přibližnou přesností časově lokalizují. Píseň o kometě z roku 1811 je reakcí na tzv. Velkou kometu 1811 (vědecké označení C/1811 F1¹⁰⁰), již bylo možno na obloze sledovat celých 260 dnů pouhým okem, což z ní činí jednu z nejdéle pozorovatelných komet v nedávné historii, překonanou až kometou Hale-Bopp z let 1996 a 1997.¹⁰¹

Kometu z písně o znamení z roku 1844 v Rusku lze pravděpodobně ztotožnit s tzv. Velkou březnovou kometou (C/1843 D1). Ta byla pozorována od února do dubna 1843 a vyznačovala se jednak velmi dlouhým ohonem a jednak velkou jasností, díky níž ji bylo možno pozorovat i během dne. Není tedy divu, že dopad jejího průletu na společnost byl v té době značný a že měli lidé strach, například i z příchodu soudného dne.¹⁰² Zároveň by však mohlo jít o tzv. Velkou kometu z roku 1844 (C/1844 Y1). Ta byla však objevena až v polovině prosince daného roku¹⁰³, tudíž je nepravděpodobné, že by se jednalo o popisovanou vlasatici.

V případě písně o znamení v Itálii z roku 1847 je pak zřejmě kometou, o níž se píše, tzv. Hind (C/1847 C1) z prvních měsíců daného roku, která na krátký čas zazářila relativně jasně, ačkoli se nemohla srovnávat s Velkou březnovou kometou z roku 1843.¹⁰⁴

Nebeské znamení spatřené na tureckých hranicích bohužel není možno blíže konkretizovat pro chybějící časový údaj. Jak je však z uvedených informací a z dokumentů, na něž výše odkazují, patrné, v průběhu 19. století se na obloze objevilo značné množství dosti jasných komet, především pak okolo jeho poloviny. Předlohou mohla být kterákoli z nich, ať už v jiné ze zkoumaných písní zmíněná nebo jakákoli jiná. Není rovněž vyloučeno, že se píše o vlasatici smyšlené, k jejímuž stvoření inspirovalo autora opakované kometární pozorování s ohlasem mezi běžným, méně vzdělaným, obyvatelstvem.

4.5. Další katastrofy

Ačkoli se u největšího množství kramářských písní o živelních pohromách těší zájmu opakovaně pořád stejná témata (povodně, požáry, atd.), existuje přesto skupina tisků zabývajících se méně často zobrazovanými jevy, tvořícími spíše okraj zájmů autorů. Bez

¹⁰⁰ KRONK, G. W. [C/1811 F1 \(Great Comet\)](#).

¹⁰¹ GEMBEK, Martin. [12. vesmírný týden 2016](#).

¹⁰² KRONK, G. W. [C/1843 D1 \(Great March Comet\)](#).

¹⁰³ BOND, G. P. [On the great comet of 1844-45](#).

¹⁰⁴ BORTLE, J. E. [The Bright-Comet Chronicles](#).

alespoň stručného představení několika příkladů by nebyl pohled na zpracovávání katastrof zcela úplný.

V roce 1855 vyšla v Praze píseň, která se odehrává v prostředí pro naše země neobvyklém: jde o námořní dobrodružství Evropanů na cestě za lepším životem do Ameriky.¹⁰⁵ Ač jde spíše o nábožensky zaměřenou skladbu o téměř zázračném přežití hrůzné plavby, popis událostí se dosti blíží ostatním katastrofickým textům. Líčena je hrozná, tři dny trvající bouře, jejíž předzvěstí bylo, když lidé na lodi uslyšeli zpěv mořských panen. Během velikého vlnobití i „pohané a Turci“ se začnou modlit ke Kristu a k Marii. Hlavní hrdinkou je velmi zbožná paní, jejíž neustálé prosby napomáhají k odvrácení nejhoršího, za což je jí v závěru postaven domek. Domnívám se, že kramářské písně zobrazující ničivou sílu oceánu, by mohly být v přímořských oblastech rozšířenější. Po technické stránce je zde pak perličkou inzertní oznámení na poslední stránce tisku.¹⁰⁶

Českého jarmarečního zpracování se dočkala také tragická erupce sopky Mount Pelée na den Nanebevstoupení Páně v květnu 1902 na Martiniku, při níž zemřelo okolo 30 000 lidí.¹⁰⁷ Postaral se o něj Václav Krejza.¹⁰⁸ Uvedené faktické údaje zřejmě většinou odpovídají skutečnosti, což je patrně způsobeno již pozdní dobou vzniku tisku, který ostatně již není proveden frakturovým písmem a též forma písně je již propracovanější. Celkový satirický tón skladby a vykreslení událostí vzbuzuje dojem, že by se mohlo jednat spíše o parodický text. Vlastní popis průběhu katastrofy se omezuje na ze země vyvržený ničivý oheň a vřelou síru, důležitější je motiv potrestaného rouhačství, kdy smrt třiceti tisíců a ušetření pouhých desítek lidí a biskupa, je odplatou za nedobré mravy: obyvatelé ostrova mají až příliš bezstarostný život, proto si tropí šprt'ouchlata z víry, např. na Velký pátek ukřižují prase, na Velikonoční neděli zase s jiným prasetem chodí po městě a tvrdí, že bylo vzkříšeno.

Zvláštní skupinu tvoří písně, které se zabývají detailněji dvěma či více druhy neštěstí zároveň. Kombinace mohou být různé. V Neusolu (tedy Banské Bystrici) tak vyšla v roce 1842 píseň o uherském městě „Vasarheli“ (pravděpodobně by se mohlo jednat o dnešní zemplínskou obec Trhovište nedaleko města Michalovce na východě Slovenska¹⁰⁹), které potkala celá série nešťastných událostí (k historickému základu se mi nepodařilo dopátrat): Nejprve se rozpoutala vichřice, jež brala střechy, bourala zdi a shazovala zvony z kostelní

¹⁰⁵ *Pravdivá píseň o nešťastné bouři na moři, která vystěhovance do Ameriky ploucí překvapila, a jak skrze důvěrné volání k Marii Panně zázračně ochráněni byli.*

¹⁰⁶ Viz přílohu 6. [Inzerce na konci tisku s písní o bouři na moři.](#)

¹⁰⁷ ROSEN, Julia. *Benchmarks: May 8, 1902: The deadly eruption of Mount Pelée.*

¹⁰⁸ *Nová píseň o strašlivém výbuchu sopky dne 8. května 1902 na ostrově Martinique, v souostroví Malých Antill, v střední Americe. Jak Bůh bezbožnost lidskou trestem jako Sodomu potrestal.*

¹⁰⁹ MOLNÁR, Martin. [Trhovište](#), s. 7.

věže a poletujícími předměty usmrcovala obyvatele (vše doprovázeno obvyklým lamentováním nad ztracenými dětmi, nezvěstnou manželkou apod.), dalšího dne se přihnala černá mračna a následná bouře s hromy a blesky město podpálila. Dílo zkázy pak dovršila rychle stoupající voda, která zničila vinice, pole, brala domy, jen kostelu se zázračně vyhnula. Není divu, že nešťastní přeživší očekávali konec světa.¹¹⁰

Obvyklejší téma požáru se mísí se vzácnějším tématem sněhu a zimy v písni o moskevských událostech z roku 1838 (ani zde se mi nepodařilo zjistit více podrobností o skutečném historickém pozadí).¹¹¹ Během kruté zimy napadlo na dva sáhy sněhu. O zvláštním počasí se chtěl přesvědčit i sám císař, ale nemohl, poněvadž by zahynul v závějích. Mrazy byly tak třesuté, že ptáci mrzli za letu. Skladba přináší zajímavou aktualizaci motivů v části popisující požár: z plamenů zachráněné děti umrznou ještě před tím, než zoufalé matky zachrání jejich sourozence, hasit pro zamrzlou vodu nelze, lidé kromě hladu trpí i zimou.

Dvě méně často zpracovávané (ale pravidelně se vyskytující) druhy živelních pohrom spojil do jedné písně vytištěné roku 1872 u Jana Spurného v Praze známý písničkář František Hais.¹¹² Největší prostor je věnován zemětřesení, které se událo zejména v Německu, ale také na některých místech v Čechách, při němž praskaly domy, padaly sochy, převracel se nábytek, trásly se doly, v nichž se o život báli havíři. Uvedená událost má reálný základ a s největší pravděpodobností bude její předobraz v zemětřesení z roku 1872 s epicentrem u německého města Gera.¹¹³ Autor recipienty, oslovené jako krajany, nabádá k pokání a k modlitbám, neboť Bůh již podle něj mnohokrát ukázal, jak velkou má moc. Významná je reflexe ateismu, když se v textu kritizuje, že ani přes všechny možné, na lidstvo seslané, katastrofy někteří jedinci nejsou věřící, ba dokonce si nic nedělají ani z komety, která má být pozorována brzy v českých zemích.

Existují také světské kramářské písně pojednávající o jiných tématech, než o živelních pohromách, přesto však mohou v mnohých bodech přistupovat k pojmání zobrazované látky stejně, jelikož se zabírají také katastrofami, byť v jiném smyslu. Typickým příkladem jsou tisky o válkách nebo o nemocech. Příznačným reprezentantem této kategorie je píseň o válce a choleře vytištěná v Hradci Králové.¹¹⁴ Rozhněvaný Bůh v ní trestá lid v roce 1866 strašnou

¹¹⁰ *Nová píseň o přehrozném neštěstí města Vasarheli.*

¹¹¹ *Nová píseň o náramném sněhu v ruské zemi, a o strašném ohni v Moskvě, kdežto nynějšího roku 1838 tak mnoho sněhu napadlo, že v dědinách zároveň se strechama byl. Pak vypuk v městě Moskvy tak strašný oheň, že v celém městě ani jednoho obydlí nepozůstalo, poněvadž všechny takřka ze dřeva stavení jsou, při čemž mnoho lidu dilem zimou, dilem ohněm o život přišlo, též i císařská rezidenci celá v prach a popel obrácená jest.*

¹¹² *Nová píseň o nynějším zemětřesení, dne 6. března 1872, kteréž má býti předchůdce velké komety, jenž objeviti se má v tomto roce i nad vlastní naší českou. Věnovaná všem o blaho své v bohu pečujícím vlastencům.*

¹¹³ KUKAL, Zdeněk a Karel POŠMOURNÝ. *Přírodní katastrofy a rizika*, s. 12-13.

¹¹⁴ *Truchlivá píseň o strašně řádící choleře a válce.*

válkou, při níž zahyne mnoho osob, které dále leží na poli. Z páry povstává cholera a tyranizuje celé Čechy, umírají další tisíce. Řádí též hladomor. Motiv smrti je všudypřítomný, dokonce titulní strana vzbuzuje jasné konotace.¹¹⁵ Pokud ale bude každý řádně Boha prosit v modlitbách o pomoc, situace by se měla zlepšit. Text je patrně ohlasem prusko-rakouské války, konkrétněji rozhodující bitvy u Hradce Králové (místo tisku) 3. července 1866, v níž bojovaly celkově stovky tisíc mužů, z nichž asi osm tisíc padlo.¹¹⁶ Pruské vojsko při tom do celé naší země skutečně přineslo cholera, již podlehl asi 80 000 lidí.¹¹⁷

4.6. Formální stránka zkoumaných písní

Zkoumané kramářské písně jsou rozčleněny do spíše pravidelných strof (s určitými kostrbatostmi a odchylkami) obvykle složených ze čtyř osmislabičných veršů s převažující trochejskou tendencí. Rým je volnější nebo sdružený. Nicméně nejde o univerzálně platné charakteristiky, vzhledem k pestrosti materiálů.

Syntakticky jsou texty často složeny z většinou jednoduchých souvětí o rozsahu jedné sloky. Vyskytují se však také jednoduché věty nebo složitější konstrukce. Součástí bývají různá zvolání, oslovení, vzácné pak nejsou imperativní tvary („Poslyšte“, „prosme“). Nejednou se můžeme setkat s vazbami, jejichž užití nám může připadat z dnešního pohledu chybné.

Z jazykového hlediska se setkáváme spíše s lidovou podobou mluvené řeči působící dojmem místní příslušnosti ve středních Čechách. Nacházíme spoustu chyb, a to nejen tiskařských. Je patrné, že se autoři snaží držet určitých pravidel, přesto si je každý ve své písni upravuje částečně podle svého uvážení. Archaičnost jazyka zřetelně dokazuje, že jde o starší texty nebo o texty snažící se působit na recipienty očekávaným dojmem. Setkáváme se s archaismy („štok“, „sáh“, ...) či s výrazy z dnešního jazyka známými, avšak použitými z naší perspektivy zastarale nebo neobvykle (např. „Ta voda tři dny trvala“ či „střevíc“ ve smyslu jednotky délky). V některých slovech dnešním pohledem považovatelných za dialektismy se odráží jazyková změna do spisovného jazyka neimportovaná („jsou mnohé dědiny vytopený“, „outočiště“ atd.) Expresivní výrazivo se vyskytuje často, útočí převážně na emoce („nemluvnátka“, „modlitbička“). V tisku se také setkáváme s cizími slovy, většinou germanismy, písně pracují i s mnoha odbornějšími termíny, převážně z náboženské oblasti.

Básnické prostředky nejsou příliš bohaté. V podstatě se příliš nevyskytují, a pokud přeci jen ano, nevynikají sofistikovaností. Několik zajímavých tropů, ale většinou nepřilíší

¹¹⁵ Viz přílohu [5. Titulní strana písně o choleře a válce](#).

¹¹⁶ RÁJA, Jan. [Bitva u Hradce Králové](#).

¹¹⁷ VETEŠNÍK, Jakub. [Bitva u Hradce Králové 3. července 1866 z pohledu medicíny](#).

vynalézavých, se nalézají v úplně nejnovějších zkoumaných písních. Všeobecně se nejčastěji objevuje epiteton constans („svaté modlitby“, „nábožní křesťané“, „smutné nařikání“, „soudný den“, „Ježíš ukřižovaný“ apod.), někdy také epiteton ornans („předrahý manžel“, „zpívání nové“ „točený had“ „veliké povětrí“ atd.). Místy lze spatřovat i personifikaci, např. v textu o ruské kometě, která je popsána částečně jako člověk, ale nekoná žádné lidské činy. V neúplné písni o divadle ve Vídni je zase personifikováno samo divadlo („Marně se divadlo k nebi vypíná/i s nahým Apollem na cimbuří jeho.“)

Velmi často se opakují nábožné výkřiky, charakterově je možno na ně pohlížet jako na básnická zvolání. Z pohledu dnešního mluvčího je nezřídka přítomna inverze. Mnohdy se uplatňují také různé zkratky a odkazy, např. zmínkou jména konkrétního světce, s nímž si dobový člověk spojil určitý význam, jehož odhalení dnes nemusí být automatické. Umístění metafor a alegorií přímo do textu je vzácné, nicméně celou píseň je mnohdy možno interpretovat jako alegorické zobrazení, většinou z duchovního pohledu důležitých témat. Domnívám se, že nejčastěji lze na popis průběhu katastrofy nahlížet jako na popis života, při němž je nutno překonávat různé překážky. Lidé, kteří se zachrání, jsou většinou dobří křesťané, jde tedy o alegorii spasení, naopak nectnostní hříšníci často umírají, čili jdou do pekla. S pohromami se často zmiňuje také soudný den, přičemž některé k němu nemají daleko a recipientům je tedy na konkrétním případě velmi jasně ukázáno, co na ně čeká.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo provést sondu do oblasti světských kramářských písní o živelních katastrofách ze zatím nepříliš prozkoumaných fondů Moravské zemské knihovny a určit na jejím základě jak typické i zvláštní rysy rozebíraných textů o jednotlivých druzích pohrom, tak charakteristické i neobyčejné prvky ve skladbách o neštěstích obecněji.

Souhrnně tvoří všechny zkoumané písně jednotku, v níž mají všechny podle očekávání základní znaky společné, přesto může překvapit zjištění, že mezi nimi zároveň funguje určitá nekonzistentnost a panuje též velká rozmanitost, s níž dochází k obměnám, více či méně nápadným. Tato skutečnost je ovšem evidentně vlastní všem kramářským písním a neoddělitelně k nim patří.

Rokem vydání označené tisky pocházejí přibližně z období okolo poloviny 19. století (převážně) nebo z konce téhož století a počátku století 20., zabývají se soudobými katastrofami. Vzhledem k zobrazovaným událostem, analogickému stavu jazyka či úpravě technického provedení neexistuje žádný důvod k předpokladu, že zbývající skladby pocházejí z jiného časového období. Konstantně oblíbené jsou především písně o povodních a požárech. Tematika komet, s přihlédnutím k pověrám, které ji provází, je situována spíše mezi starší zkoumané texty, naopak písně o dolech a hornících zažívají rozvoj spíše ke konci kramářské éry, stejně jako satiričtější a méně stereotypní kousky s novými náměty (př. píseň o výbuchu sopky).

U většiny zkoumaných písní není podle předpokladu uvedeno místo vydání. U ostatních nepozorují výraznější tendenci ke koncentraci určitého druhu písní na jedno místo, ačkoli je jasné, že význačné události dějící se v blízkosti tiskárny ovlivňovaly podobu produkce (př. píseň o choleře a válce z Hradce Králové po bitvě u téhož města). Mnou rozebíraný soubor je napříč tématy zastoupen pestře výrobky z tradičních tiskařských center na území českém (Praha, Litomyšl, Chrudim, Jihlava atd.) i slovenském (Skalica, Banská Bystrica).

Pouze několik textů je vyvedeno latinkou. Patří mezi ně zejména pozdní písně o hornících nebo o povodních. Majorita tisků se drží tradičnější fraktury. Obrázkový doprovod titulní strany je v souladu se stereotypní funkcí propagačního materiálu, existují však případy, kdy má též ilustrační charakter (př. píseň o kometě na tureckých hranicích).

Názvy písní podrobených rozboru sledují víceméně ve všech případech tradiční kramářskou formu. Užitím citově zabarvených adjektiv cílí na emoce, popisem se snaží šokovat udivené posluchače či čtenáře a navnadit je ke koupi sešitku s příběhem. Téměř vždy je obsažena informace o tom, kde se událost odehrála a o jaké neštěstí se jednalo, dalším

velmi častým prvkem je i časové určení. S menší intenzitou jsou pak v názvu uváděny další podrobnosti. U novějších písní je patrná snaha o přiblížení se oficiální literatuře (např. píseň o neštěstí v dolech u Příbrami má kromě obvyklého kramářského názvu i titul „Tři sta duchů o půlnoci“).

Absence jména písničkáře u většiny skladeb je narušena v případě některých tisků s příběhy o důlních neštěstích. Jako autor je pak popsán havíř zpívající často ze své vlastní zkušenosti. Několik jmen, včetně známějších (František Hais) se objevuje u později vydaných textů, zejména u povodně či některého okrajového tématu.

K recipientovi zkoumané kramářské písně směřují svou pozornost zejména ve svém úvodu, kdy je vyzýván k poslechu, a na konci, kdy je vyzýván k modlitbě, případně k tomu, aby si vzal z popisované události příklad a žil ctnostně a mravně. Převažuje oslovení „křesťané“, u každého druhu pohromy se však najde jedna či více písní s odlišným zněním, nejčastěji „vlastenci“. V takových písních – zpravidla z českého prostředí – je pak přítomen i apel ke vlastenectví. Nábožný závěr bývá buď stručný v rozsahu jedné sloky, nebo delší a komplikovaněji propracovaný. Spíše než popisovaná katastrofa (snad mimo komet) hraje v případě podoby ukončení větší roli duchovní obsah dané skladby, ačkoli jisté souvislosti lze vypožorovat, nedomnívám se, že by byly v konečném důsledku příliš významné a reprezentativní.

Z náboženského hlediska je důležité, že drtivá většina písní interpretuje probíhající katastrofu jako odplatu za málo zbožné chování nebo trest za hříchy, ať kolektivitu či jednotlivce. Zvláště silně rezonuje toto poselství ve zkoumaných písních o požárech. Ani v beznadějně situaci však není vše ztraceno, poněvadž o odpuštění a o spasení prosící zbožní věřící velmi často přežijí. Pokud ne, nezřídka se setkávají s některým svatým nebo s Marií a odchod z pozemského života je snazší. Některé z písní o kometách či povodních, ale též důlních tragédiích, stejně jako skladbu o plavbě do Ameriky, je možno vyložit též jako duchovní písně popisující zázraky.

Tematickým jádrem kramářských textů o živelních pohromách je, kromě náboženského výkladu neštěstí, vlastní zábavně zpravodajský popis katastrof. Hovoří se o jejich příčinách, následuje líčení průběhu, někdy je sledována i dohra. Ačkoli některé písně se omezují pouze na nepřilíživé detailní zmínky, většinou se text věnuje velmi podrobně všem aspektům události, jimž přikládá význam. Sledovány jsou v kombinaci tragické osudy celých skupin lidí i jednotlivců. Písně o důlních katastrofách a požárech se věnují více zobrazení osudů kolektivů, písně o povodních a kometách sledují spíše individuality.

Nejčastějším topickým motivem je podle mého zjištění potrestání za hřích či bezbožnost. Následují výjevy sirotků, utrpení umírajících, smutek přeživších, hledání při neštěstí ztracených blízkých, modlitby a prosby o pomoc. Písně o povodních často přinášejí motivy předmětů, zvířat a lidí živých i mrtvých plujících po vzedmuté vodě, opakuje se motiv dítěte plynoucího po proudu v kolébce. Písně o požárech často zmiňují plamenů zázračně ušetřený nábožný obraz, dále bezradnost a nemožnost poskytnutí pomoci těm, kdo ji potřebují a bezpočet ohořelých těl. Skladby o neštěstích v dolech se vracejí k motivu zasypaných horníků loučících se se životem, skladby o kometách zase ukazují zázraky a démonickou podobu znamení (umrlčí hlavy, vojáci se zbraněmi, apod.). V dalších druzích písní jsou tyto motivy též používány a aktualizovány.

Převratná zjištění nepřineslo zkoumání formální a umělecké stránky textů. Zejména verše starších skladeb inklinují k nedokonalosti a z básnických prostředků se silně projevuje zejména epiteton. I to ale dotváří osobitý styl kramářské tvorby.

Lehce překvapivé výsledky však přineslo porovnání v jarmarečních skladbách vyličených událostí a skutečných dějinných faktů. Při čtení jednotlivých písniček působí některé informace značně nerealistickým až vymyšleným dojmem. Drtivá většina všech katastrof se však skutečně odehrála. Přes tendenci k hyperbolizaci obvykle nejsou údaje přehnány očekávatelným způsobem a mají tak dokonce i určitou výpovědní hodnotu, byť k nim musíme přistoupit kriticky a se značnou rezervou.

Problematika živelních katastrof v kramářských písních, zvláště v těch dosud nezpracovaných, je rozsáhlé téma dalece překračující prostorové možnosti této práce. Podle druhu pohromy by bylo možno roztrždit skladby do většího množství skupin. Ty by potom zasluhovaly detailnější zkoumání. Do budoucna bude jistě nutno pokračovat ve výzkumech na tomto poli. Téma zdaleka není vyčerpáno.

POUŽITÁ LITERATURA

Primární

Hruzoplná píseň o strašlivém znamení, kteréž bylo k spatření na obloze nebeské a zázrak, který se stal v neapolitanské zemi v hlavním městě Manfredony ve farních kostele v roce 1847. Incipit: *Strachem, velkou hruzou krev probíhá srdce.* Bez nápěvu. Hradiště, bez jména tiskaře. [1848]. MZK, sign. VK-0000.584,9.

Kometa hrozná a strašlivá, která se 1811, roku na obloze spatřovala, vstraze všem křesťanům uvedená v píseň. Incipit: *Poslechněte, o Křestane, věci neslychané.* Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.802,přív.10.

Nová píseň o náramném sněhu v ruské zemi, a o strašném ohni v Moskvě, kdežto nynějšího roku 1838 tak mnoho sněhu napadlo, že v dědinách zároveň se strechama byl. Pak vypuk v městě Moskvy tak strašný oheň, že v celém městě ani jedného obydlí nepozůstalo, poněvadž všechny takřka ze dřeva stavení jsou, při čemž mnoho lidu dílem zimou, dílem ohněm o život přišlo, též i císařská rezidenci celá v prach a popel obrácená jest. Incipit: *Poslechněte, o křesťane, jak se dotkla ruka Páně.* Bez nápěvu, bez místa vydání, bez jména tiskaře, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.612,přív.1.

Fr. Hais *Nová píseň o nynějším zemětřesení, dne 6. března 1872, kteréž má býti předchůdce velké komety, jenž objeviti se má v tomto roce i nad vlastní naší českou. Věnovaná všem o blaho své v bohu pečujícím vlastencům.* Incipit: *Pozastavte se krajani, slyšte moje zpívání.* Nápěv: *Dle nápěvu: „O láske, rozkoš očí,“ aneb: „O Maria, moje žádost“ atd.* Praha, Jan Spurný. [1872]. MZK, sign. VK-0000.560,30.

Nová píseň o povodni hrozná v hlavním městě Praze. Incipit: *Nakloňte své uši nyní, křesťane roztomili.* Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.372,15.

Nová píseň o přehrozném neštěstí města Vasarheli. Incipit: *Poslechněte noviny, vlastenci rozmilý.* Bez nápěvu. Neusol, F. Jyuran [1842]. MZK, sign. VK-0000.342,11.

Václav Krejza: *Nová píseň o strašlivém výbuchu sopky dne 8. května 1902 na ostrově Martinique, v souostroví Malých Antill, v střední Americe. Jak Bůh bezbožnost lidskou trestem jako Sodomu potrestal.* Incipit: *Slyšte drazí křesťanové, toto mé zpívání nové.* Nápěv:

Horo, horo, vysoká jsi. Praha, Jul. Janů nákladem Václava Ebra z Luhů a Davle, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.240,82.

Nová píseň o strašném požáru ve Vídni. Incipit: *Poslechněte, o křesťané, jenom tu malou chvíli.* Nápěv: *Zpívá se známou notou: Jsem sirotek opuštěný.* Litomyšl, Jos. Bergrová nákladem Jana Hejny, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.108,19.

Nová píseň o velikém neštěstí, které se stalo u města Brusnice a Skalné Lužice v švedské zemi. Incipit: *Nábožní křesťané, zastavte se málo.* Bez nápěvu. Chrudim. Tiskem J. Pospíšila vydal Josef Chládek, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.512,6.

Nová píseň o velké povodni v Polsku. Incipit: *Slyšte mě krajani malou chvílečku.* Bez nápěvu. Praha, bez jména tiskaře, [1850]. MZK, sign. VK-0000.023,přív.5.

Nová píseň o velkém neštěstí, které se stalo v Uherské zemi, v hlavním městě Peštu, skrze náramnou povodeň, jenž přes 2000 domů zbořila, a přes 2000 lidu o život připravila, měsíce března 1858. Incipit: *Uch ustrňte se křestiane.* Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.798.

Nová píseň o skáze města a chrámu Marye Cell. Incipit: *Marye Cell milovníci, poslechněte noviny.* Nápěv: *Vyrostla mně bílá růže.* Bez místa vydání, bez jména tiskaře, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.764,přív.21.

Nová píseň o zkáze města a chrámu Marye Cell jak jej loupežníci ze čtyrech stran zapálili. Incipit: *Marye Cell milovníci, poslechněte noviny.* Nápěv: *Jako: Vyrostla mně bílá růže.* Bez místa vydání, bez jména tiskaře, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.701,přív.20.

Píseň k ustrnutí o přepodivné kometě, která toho běžícího roku na tureckých hranicích spatřena byla, k polepšení života na světlo vydaná. Incipit: *Zastavte se křesťané, slyšte mne v krátkosti.* Nápěv: *Jako: Pozdraven buď Františku.* Bez místa vydání, bez jména tiskaře, vytištěná roku tohoto. MZK, sign. VK-0000.322,6.

M. S. havíř: *Píseň o hrůzné katastrofě, která se stala v uhelných dolech v Karvině ve Slezsku.* Incipit: *Poslechněte vlastenci, co se v pravdě událo.* Praha, Jul. Janů, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.103,93.

Píseň o strašném požáru čili ohni, který dne 8. prosince 1881 před sedmou hodinou večer v divadle okružním ve Vídni vypukl a v krátké době celé divadlo zničil, přičemž 439 lidí hrozným způsobem o život přišlo. Incipit: *Sychravo bylo – mrazivý vítr vál.* Bez nápěvu. Jihlava, Jan Rippl, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.401,9.

Frant. K. Hudský z Lomnice: *Píseň o veliké povodni v Čechách pocházejíc nejvíce z hor krkonožských dne 1. 2. a 3. srpna roku 1858.* Incipit: *Bůh jest na nás rozhněvaný.* Nápěv: *Zpívá se jako v Bibiáně: Přistupte sem blíže, nebo jinák: Pozdvihněte srdce v zhůru, Stvořiteli našemu.* Jičín, F. J. Kastránek, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.738,přív.66.

Píseň o veliké povodni roku 1872 dne 25 máje obzvlášť v české zemi. Incipit: *Sem upřímní národové sem pohledněte.* Bez nápěvu. Skalica, F. L. Škarnicla synové, [1872]. MZK, sign. VK-0000.532,13.

Píseň o vyhoření chrámu páně Marye Cell. Incipit: *Poslechněte mně vlastenci, co vám chci oznámití.* Nápěv: *Má notu: Není, není v světě stále...* Bez místa vydání, bez jména tiskaře, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0004.730.

Pravdivá píseň o nešťastné bouři na moři, která vystěhovance do Ameriky ploucí překvapila, a jak skrze důvěrné volání k Marii Panně zázračně ochráněni byli. Incipit: *Křesťané rozmilí, slyšte mé zpívání.* Nápěv: *Zpívá se jako: Bude vojna, bude, kdo tam na ni půjde?* Praha, Betterlovská knihtiskárna, [1855]. MZK, sign. VK-0002.870.

Pravdivá píseň o shoření chrámu páně v zemi Americe roku 1864 všem katolickým křesťanům pro polepšení vydaná. Incipit: *Jaká hrůza k poslouchání, rozmilí křesťané.* Bez nápěvu. Hranice, A. Skarniclové, [1865]. MZK, sign. VK-0000.706,přív.21.

Smutný příběh, který se stal v polské zemi, skrze velkou vodu, dále se z písně vyrozumí. Incipit: *Na stokrát buď pozdravená.* Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [1845]. MZK, sign. VK-0000.609,přív.10.

Strašlivá píseň o přehrozném znamení: které bylo k vidění na obloze nebeské v ruské zemi k velikému ustrnutí, všem pravověricím křesťanům na světlo vydaná. Incipit: *Poslyšte, křesťane, strašlivé noviny.* Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [1844]. MZK, sign. VK-0000.680,přív.12.

Michal Nový: *Truchlivá píseň o nešťastném pádu horníků, který se stal v dolech uhelných v saské zemi blíž města Štolbergu u vsi Luhově, což dál každý vyrozumí.* Incipit: *Poslechněte, o křesťané, co vám budu zpívati.* Nápěv: *Zpívá se jako: „Poslechněte mě křesťané, co vám budu zpívati, co se stalo v Engelsbergu.“* Praha, Jan Spurný, [1867]. MZK, sign. VK-0000.183,1.

Truchlivá píseň o strašně rádící choleře a válce. Incipit: *Uch můj nejsladší Ježíši Uslyš pláč, nařikání.* Nápěv: *„Při vodě tam velmi krásné“ a t. d.* Hradec Králové, L. Pospíšil, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.489,18.

Frant. Slav. Štěpánek: *„Tři sta duchů o půl noci.“ Truchlivá píseň o strašné katastrofě na Horách Březových u Příbrami dne 31. května 1892.* Incipit: *Na Březových Horách kvítí kvete.* Nápěv: *Zpívá se jako: „Na Sionské hoře kvítek kvete.“* Praha, Jul. Janů, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.590,8.

Žalostná píseň skrze povodeň ledu, a utopených lidu, které se stalo u vody Jzery, na panství semijském, kraji boleslavském, v roku 1834. Incipit: *Poslechněte mne vlastenci, co vám chci oznámiti.* Nápěv: *Spívá se známou notou.* Bez místa vydání, bez jména tiskaře, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.750,přív.11.

Žalostné vypravování o té velké povodni, jaká stíhla roku 1872 dne 25. máje naši drahou vlast. Incipit: *Poslyšte zvěst smutnou lidé.* Bez nápěvu. N. Bydžov, Karel Kastránek, [1872]. MZK, sign. VK-0000.747,přív.84.

Sekundární

BARTOŠ, František, PRUDKÁ, Alena a Karel PAVLIŠTÍK, ed. *Lid a národ II.* Zlín: Krajská knihovna Františka Bartoše, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2003.

BARTOŠ, Leopold. *K obrazové výzdobě kramářských písní.* In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni.* Praha: SPN, 1963, s. 329-330.

BEČKA, Josef V. *O slohu kramářských písní 18. století.* In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni.* Praha: SPN, 1963, s. 231-244.

BENEŠ, Bohuslav. *Dramatické prostředky kramářských písní 19. století*. In: ZÁVODSKÝ, Artur, ed. *Otázky divadla a filmu: Theatralia et cinematographica*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1971. Spisy University J. E. Purkyně v Brně. Filosofická fakulta.

BENEŠ, Bohuslav. *Poslyšte písničku hezkou... Kramářské písně minulých dob*. Ilustroval Jiří ŠALAMOUN. Praha: Mladá fronta, 1983.

BENEŠ, Bohuslav. *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1970. Spisy University J. E. Purkyně v Brně. Filosofická fakulta.

BERGOVÁ, Dobroslava. *Ohlas kramářské písně v obrozenecké poezii*. In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 125-143.

ČERNÝ, Václav. *Od kramářského zpěváka ke středověkému žakéřovi*. In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 255-261.

DELUMEAU, Jean: *Strach na Západě ve 14.-18. století. I*. Praha: Argo 1997.

FIALA, Jiří, ed. *Novina z francouzské krajiny*. Praha: Naše vojsko, 1989.

FIALA, Jiří. *Reflexe válek s Turky v českých písních kramářských*. *Historie – Otázky – Problémy*. 2014, 6 (2), s. 227-236.

HORÁLKOVÁ, Z. *K formální podobě kramářských písní*. In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 245-249.

IVÁNEK, Jakub. *Poznámky k vymezení pojmu kramářská píseň (s ohledem na tisky náboženské povahy)*. In: *Listy filologické*. Praha: Ústav pro klasická studia ČSAV, 2017.

KARBUSICKÝ, Vladimír. *Kramářská píseň jako pramen pololidových písní*. In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 287-293.

KOSEK, Pavel, Hana BOČKOVÁ, Martin DROZDA, et al., GLOMBOVÁ, Hana, ed. *Do Brna široká cesta: kramářské písně se světskou tematikou: katalog k výstavě: Moravské zemské muzeum, 4. září 2020 – 7. března 2021*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2020.

KRAUS, Cyril. *K otázce vplyvu jarmočnej piesne na slovenskú baladu*. In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 119-123.

KRBEC, Miloslav. *Kramářská píseň a cenzura*. In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 117-118.

KUTNAR, František. *Kramářská píseň jako historický pramen*. In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 77-86.

MICHÁLKOVÁ, Věra. *K jazyku kramářských písní*. In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 209-227.

PETRYL, Josef. *Funkce kramářských tisků ve vývoji českého tisku*. In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 335-340.

PETRYL, Josef. *Parodie kramářské písně*. In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 151-154.

SEHNAL, Jiří. *Nápěvy světských písní kramářských v 17. a 18. století*. In DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 275-286.

SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni: příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu*. Hradec Králové: Kruh, 1991.

SIROVÁTKA, Oldřich. *Rozšíření balad s tureckou tematikou v české a slovenské tradici*. *Český lid*. 1968, 55 (2), s. 102-108.

SMETANA, Robert. *K problematice jevu české písně kramářské*. In: DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni. Praha: SPN, 1963, s. 13-58.

STÝSKAL, Jiří. *Kramářské písně a novější česká literatura*. In: DVOŘÁK, J. a J. Š. KVAPIL, ed. Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů o kramářské písni. Praha: SPN, 1963, s. 155-163.

VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1995.

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri, 2006. Bibliotheca Strahoviensis, s. 496-499.

INTERNETOVÉ ZDROJE

8 de diciembre de 1863: La tragedia del incendio en la iglesia de la Compañía de Jesús.

Archivo Nacional de Chile: Servicio Nacional del Patrimonio Cultural [online]. [cit. 2020-10-12]. Dostupné z: https://www.archivonacional.gob.cl/616/w3-article-28321.html?_noredirect=1

BOND, G. P. On the great comet of 1844-45. *Astronomical Journal*. 1850, 1 (13), s. 97-103 [online]. [cit. 2020-08-11]. Dostupné z: <http://adsabs.harvard.edu/full/1850AJ.....1...97B>

BORTLE, J. E. *The Bright-Comet Chronicles*. International Comet Quarterly [online]. [cit. 2020-08-12]. Dostupné z: <http://www.icq.eps.harvard.edu/bortle.html>

CATALÁN, Diego. *El romance de ciego y el subgénero romancero tradicional vulgar*. In: *Arte poética del romancero oral. Los textos abiertos de creación colectiva (parte 1ª)* [online]. Madrid: Siglo XXI de España Editores, 1997, s. 325-362 [cit. 2020-08-17]. Dostupné z: http://www.poesiagalega.org/uploads/media/catalan_1997_romance.pdf

Ehemaliges Ringtheater. Planet Vienna [online]. [cit. 2020-10-12]. Dostupné z: <http://www.planet-vienna.com/spots/ringtheater/ringtheater.htm>

El incendio de la iglesia de la Compañía de Jesús (1863). Memoria Chilena: Biblioteca Nacional de Chile [online]. [cit. 2020-10-12]. Dostupné z: <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-31438.html#presentacion>

ELLEDER, Libor, Ladislav KAŠPÁREK, Jakub KREJČÍ, Jolana ŠÍROVÁ a Stanislav RACKO. *The unusual floods and flood frequency in 1858–1878 dry period in Central and Western Europe* [online]. EGU General Assembly 2020, Online, 4–8 May 2020, EGU2020-17459 [cit. 2020-12-06]. Dostupné z: https://presentations.copernicus.org/EGU2020/EGU2020-17459_presentation.pdf

GABZDYL, Josef. *Výbuchy rozmetaly doly. Před 120 lety v Karviné zahynulo 235 havířů*. iDNES.cz [online]. 14. června 2014. [cit. 2020-05-20]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ostrava/zpravy/vybuchy-rozmetaly-doly-pred-120-lety-v-karvine-zahynulo-235-haviru.A140614_2073932_ostrava-zpravy_jog

GEMBEC, Martin. *12. vesmírný týden 2016*. Česká astronomická společnost: Astronomický informační server astro.cz [online]. 23. března 2016. [cit. 2020-08-11]. Dostupné z:

<https://www.astro.cz/clanky/ukazy/12-vesmirny-tyden-2016.html?tag=kometa%201811>

KRONK, G. W. *C/1811 F1 (Great Comet)*. Gary W. Kronk's cometography [online]. [cit. 2020-08-11]. Dostupné z: <http://cometography.com/comets/1811f1.html>

KRONK, G. W. *C/1843 D1 (Great March Comet)*. Gary W. Kronk's cometography [online]. [cit. 2020-08-11]. Dostupné z: <http://cometography.com/comets/1843d1.html>

KUKAL, Zdeněk a Karel POŠMOURNÝ. *Přírodní katastrofy a rizika: Příspěvek geologie k ochraně lidí a krajiny před přírodními katastrofami*. Planeta: odborný časopis pro životní prostředí [online]. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2005, XII (3/2005) [cit. 2020-12-05]. Dostupné z:

[https://www.mzp.cz/web/edice.nsf/3974FDA531EA66B3C1257030001E709F/\\$file/planeta_katastrofy_2korektura.pdf](https://www.mzp.cz/web/edice.nsf/3974FDA531EA66B3C1257030001E709F/$file/planeta_katastrofy_2korektura.pdf)

MOLNÁR, Martin. *Trhovište* [online]. Excel enterprise, 2010 [cit. 2020-12-04]. Dostupné z:

http://trhoviste.sk/files/2015-10-06-111804-publikacia_ktora_priblizuje_history.pdf

Objekt des Monats August 2013: Der Brand von Mariazell. Wienbibliothek im Rathaus [online]. [cit. 2020-10-12]. Dostupné z: <https://www.wienbibliothek.at/bestaende-sammlungen/objekte-monats/objekte-monats-2013/objekt-monats-august-2013-brand-mariazell>

Povodeň 1845. Meteo aktuality: Seriózně o počasí [online]. [cit. 2020-12-07]. Dostupné z:

<https://www.pocasimeteoaktuality.cz/hydrologie/hydrologicke-extremy/povoden-1845/>

Povodeň 1872. Meteo aktuality: Seriózně o počasí [online]. [cit. 2020-12-07]. Dostupné z:

<https://www.pocasimeteoaktuality.cz/hydrologie/hydrologicke-extremy/povoden-1872/>

RÁJA, Jan. *Bitva u Hradce Králové: 3. července 1866*. Bellum.cz: Slavné bitvy českých dějin [online]. [cit. 2020-12-03]. Dostupné z: <https://www.bellum.cz/bitva-u-hradce-kralove.html>

ROBERTSON, Nick. *Budapest's tragic 1838 flood still marks the city 180 years later*. We Love Budapest [online]. 13. března 2018 [cit. 2020-10-28]. Dostupné z:

<https://welovebudapest.com/en/article/2018/3/13/budapest-s-tragic-1838-flood-still-marks-the-city-180-years-later>

ROKOSOVÁ, Alena. *Před 120 lety zemřelo na Příbramsku 319 horníků, nejvíc v historii Česka*. iDNES.cz [online]. 31. května 2012. [cit. 2020-05-20]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/vyroci-tragedie-v-pribramskych-dolech.A120531_1785941_praha-zpravy_ab

ROSEN, Julia. *Benchmarks: May 8, 1902: The deadly eruption of Mount Pelée*. Earth: The Science Behind the Headlines [online]. 8. května 201. [cit. 2020-12-07]. Dostupné z: <https://www.earthmagazine.org/article/benchmarks-may-8-1902-deadly-eruption-mount-pelee>

SMITH, Duncan J. D. *Fire at the Ringtheater*. The Vienna Review [online]. 1. července 2011 [cit. 2020-10-12]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20160107043759/http://www.viennareview.net/on-the-town/city-life/scenes-of-vienna/fire-at-the-ringtheater>

VETEŠNÍK, Jakub. *Bitva u Hradce Králové 3. července 1866 z pohledu medicíny* [online]. 2012 [cit. 2020-12-04]. Dostupné z: <https://www.csarim.cz/content/uploads/2018/11/bitva-u-hradce-kralove-z-pohledu-mediciny.pdf>

PŘÍLOHY

1. Část nepísňového popisu požáru ve vídeňském divadle..... 64
2. Titulní strana písně o kometě na tureckých hranicích 66
3. Titulní strana písně o povodni v Pešti..... 67
4. Titulní strana písně o smutném příběhu z Polska 68
5. Titulní strana písně o choleře a válce..... 69
6. Inzerce na konci tisku s písní o bouři na moři 70
7. Typický příklad podoby kramářského tisku 71

1. Část nepísňového popisu požáru ve vídeňském divadle

čet skočily. — Přijede arcikníže Vilém a táže se mnoholi osob o život přišlo? Dána mu odpověď: „Vš e a o j e s t z a c h r á n ě n o.“
A, však brzy se objevilo že to náramný omyl. Již ve dvě hodiny s půl noci bylo 147 mrtvol vynešeno — byly buď uduseny, buď upáleny. Tu ležela matka svou dceru i v smrti na srdce vinoucí, tu manželé obejmuli, tu držela paní Krečovitě kušátko a t. d. Šaty byly na mnohých roztrhány na hadry, na jiných spáleny, všechny mrtvoly byly očazeny až k nepoznání — Na lídech, jenž nebyli upáleny jevílo se v lících zoufalství.

Počet všech obětí toho požáru obnáší 439 z nichž bylo 153 od příbuzných neb známých poznáno.

Šírky pro nešťatné, kteří buď rodiče dětí neb příbuzné ztratili obnášejí ne z cela, dva miliony a věnoval sám císař pán a císařka šlá rodina velké sumy.

Zaopacřeno bude 126 sirotků, 86 rodičů, 23 vdov, příbuzných 15. Avšak budou i pobělení dospělé děti, pať rodiče, vdovy a jini příbuzni, tiž poranění,

Na místě kde divadlo stálo bude vystavená kaple a fundacní dům na úbraty císaře

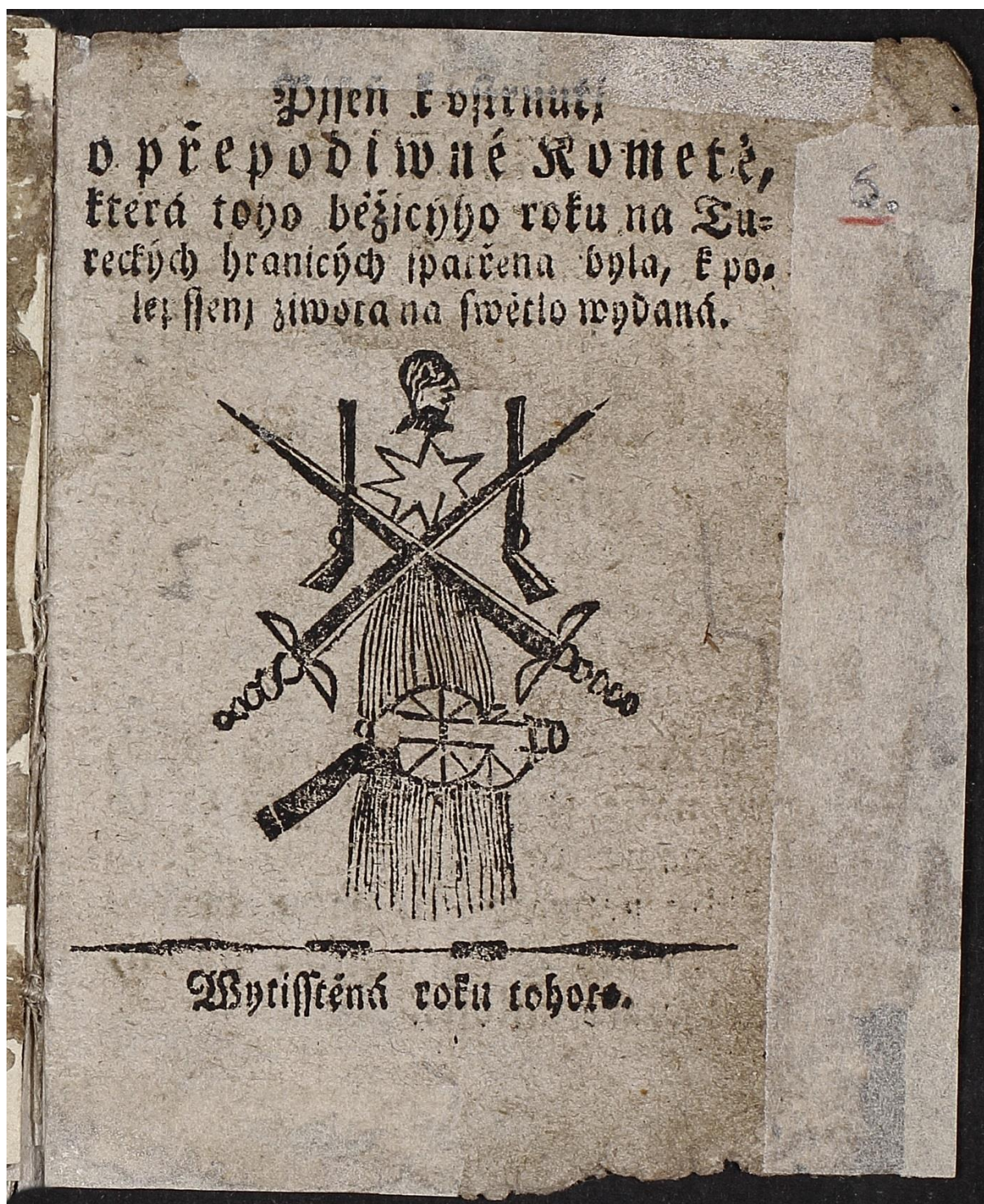
pána. Dříchody z toho domu případnou de-
bročinným opoškům. V kapli budou se každého
roku konati slunby boží za oběti jež na tom
místě život ztratily.

Následkem té hrozné udalosti jsou obja-
lováni a před soud pohráni: Policejní rada
Landsteiner, purkyně videnský Julius rytíř
z Newaldů, inženýr městského stavebního úra-
du Adolf Wilhelm; ředitel divadla Tanner,
strojník Jos, Mitsche, velitel lasiců Herr, sprá-
vce domu Breitenhofer a dělník divadelní
Gehringer.

Evědlů bude předvoláno 226.

Tisk a sklad Jana Rippla w Tjhlavě

2. Titulní strana písně o kometě na tureckých hranicích

3. Titulní strana písně o povodni v Pešti

4. Titulní strana písně o smutném příběhu z Polska

Smutný příběh,
který se stal w polské zemi,
skrze welkau wodu, dále se z
písně wyrozumj.

1845.

5. Titulní strana písně o choleře a válce

18.

Truchlivá píseň
o strašně rádici
choleře a válce.

Tisk a mlad L. Hospitála v Hradci Králové.

6. Inzerce na konci tisku s písní o bouři na moři

30. Buď od nás pochválen Bůh
w Trojici geden, s Pannenkau Ma-
rii, se wssemi swatými až na-
wěky.
Amen.

Právě wyšla a odporučit se může
následu-
gcej modlitebnj kniha:

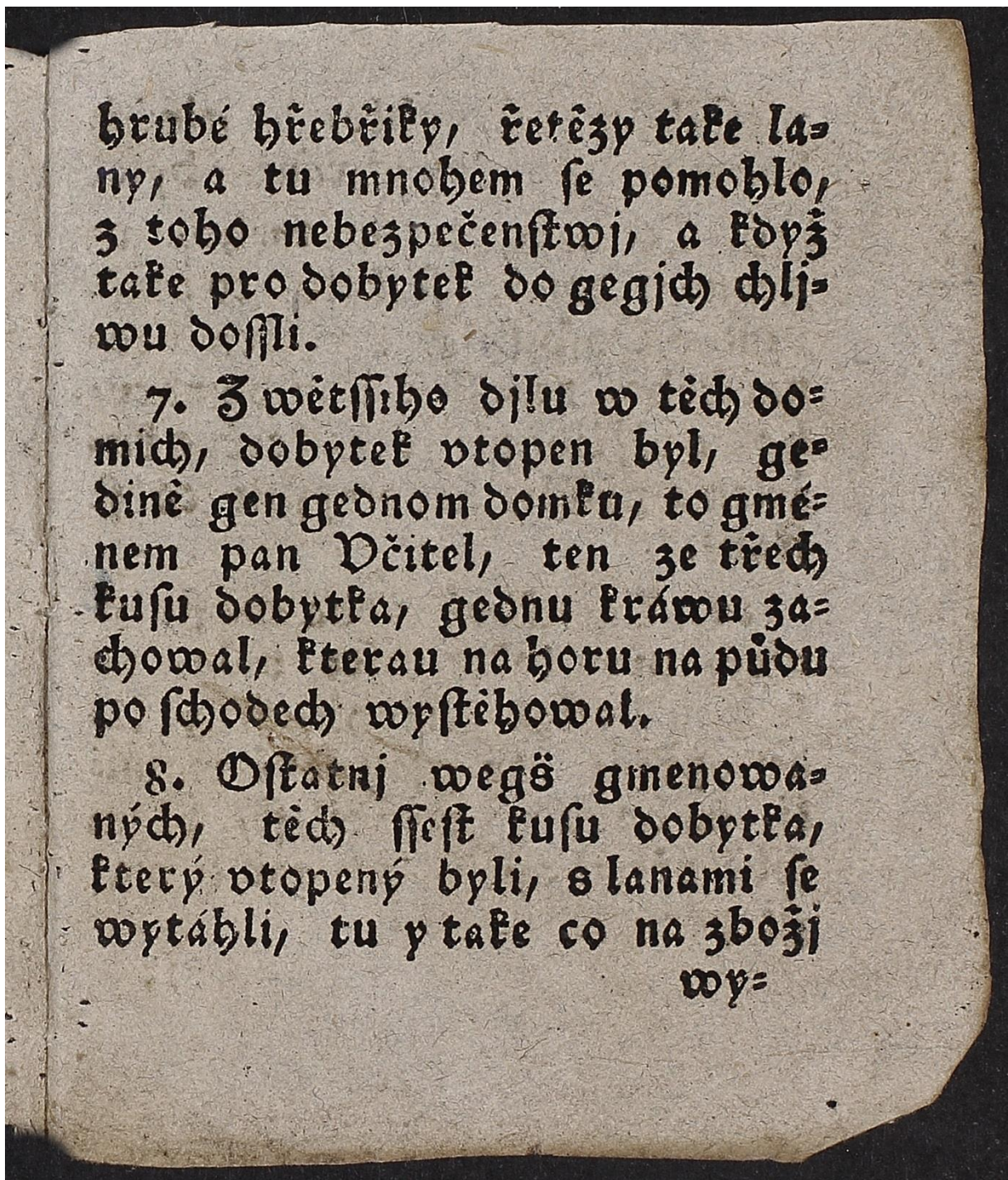
Dewět stupňů k spasení
čili:

Putowánj za Pánem Ježíšem do nebe.

Wydal W o g t ě c h R u f f e r, děkan starobilé ka-
pitoly S. S. Petra a Pawla na Wyšsehradě, prelat
w králowstwj českém atd. — Stran 448 we welkém
osmerci na tuhém pěkném papjru tiskem welmi
zřetelným a auprawným. Cena 1 zl. šř.

Stewěsta Pána nasseho Ježíše Krista.
Modlitebnj kniha pro katolické panny. Stran
328, za 36 kr. šř.

7. Typický příklad podoby kramářského tisku

Stránka ze *Žalostné písňe skrze povodeň ledu, a utopených lidu, které se stalo u vody Jzery, na panství semijském (sic!), kraji boleslavském, v roku 1834*. Incipit: *Poslechněte mne vlastenci, co vám chci oznámiti*. Nápěv: *Spívá se známou notou*. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, bez roku vydání. MZK, sign. VK-0000.750,přív.11.